

Ove Stefansson

LAPPUGGLAN

(*Strix nebulosa lapponica*) i Sverige

I Post och Inrikes Tidningar den 17 november 1832 stod följande att läsa om lappugglan under rubriken Inrikes Underrättelser; "Af det namn hon fått och af de få underrättelser man har om denna fågel, skulle hon enbart finnas i Lappland; men då hon nu blifwit funnen så långt ned i landet, utan att vara twingad, af någon sträng vinter, att söka föda i sydligare trakter, så är det att förmoda, det hon så lika wäl kan wistas i det medlersta Swerige, som i Lappland."

INNEHÅLL

1. Förord.	2
2. Inledning.	3
3. Utbredning.	6
4. Storlek, vikt, ålder och könsmognad	11
5. Vad och hur mycket äter lappugglan?	13
6. Var och hur jagar lappugglan.	15
7. Lappugglans vanligaste läten.	17
8. Var och hur häckar lappugglorna?	20
9. Revir och beteenden vid boplatsen.	26
10. Äggläggning och ungarnas utveckling.	28
11. Hur många lappugglor finns det i Sverige?	31
12. Lappugglans påverkan på andra arter och vise versa.	35
13. Hot, faror och olyckor som drabbar lappugglorna.	37
14. Ringmärkning ger värdefull information.	42
15. Populationens utveckling i Sverige under 200 år.	53
16. Lappugglan och faunavården.	57
17. Litteratur.	60

För utförlig och mer detaljerad information om lappugglan i Sverige hänvisar jag till boken Nordanskogens vagabond, *Vagabond of the Northern Forest*, Lappugglan (*Strix nebulosa lapponica*), (Stefansson O. 1997), Ord & Visor förlag, Skellefteå. Till boken finns fyra supplement om lappugglan i Sverige under 16 år (1997-2012). Eftersom en fullständig förteckning över litteratur och artiklar om lappugglan skulle uppta många sidor hänvisar jag till förteckningar i boken och supplementen.

Copyright © 2013 Ove Stefansson och namngivna illustratörer och fotografer.

Foto och illustrationer är utförda av författaren när inte annat anges.

1. FÖRORD

De flesta av oss är på ett eller annat sätt fascinerade av naturen och dess mångfald. Vi vill gärna veta mer och bättre förstå och kanske få svar på klassiska frågor som var, när och hur men också varifrån, varthän och varför. Sällan får man svar på mer än enstaka frågor men man kan åtminstone bearbeta och belysa dem utifrån de möjligheter och den kunskap man har eller har tillgång till. Det kan t.ex. gälla frågor om ur många individer och reproducerande par det finns av en art? Svaren kan aldrig bli heltäckande inte minst på grund av att ingenting är statiskt inte heller i naturen. Förändringens vindar blåser ständigt och gör att när miljöer förändras och raseras ändras också evolutionens förutsättningar i samma grad. Att organismer anpassar sig är skenbart och skapar bara instabilitet då förändringens vindar hela tiden hinner ifatt. Lappugglan är inget undantag och har heller ingen möjlighet att anpassa sig annat än temporärt och måste också den fly undan människans angrepp.

Ovärderliga boplatser och häckningsbiotoper för bl.a. större rovfåglar och ugglor avverkas utan någon som helst hänsyn vid deras specifika habitat. Lappugglan har likt flera andra arter minskat dramatiskt på grund av omfattande ekologisk avverkning av äldre blandskogar, sumpgranskogar och myrholmar. Lappugglan har därmed också den blivit en ekologisk flykting men utrotningshotad är den inte. Däremot är lappugglan starkt missgynnad i samma omfattning som de rovfågelarter den är beroende av när deras bon och häckningsbiotoper elimineras av skogsbruket.

En lappuggla kan beroende på tillgången fånga 1000-1500 smågnagare under ett år och en lappugglefamilj med 4-5 ungar kan tillsammans konsumera 4000 kanske upp emot 7000 byten under ett riktigt bra ”sorkår”. Detta bör vara ett skäl för skogsägare att åtminstone vid något tillfälle visa artanpassat skydd och hänsyn vid aktiva bon och häckningsplatser.

Här redovisas en sammanfattning av kända fakta och egna mer och mindre väl underbyggda teorier om lappugglan. Det är ovärderligt för att inte säga nödvändigt att skaffa sig goda kunskaper om olika arter, deras livsmiljö och den ekologi som hela tiden reglerar skeenden och livsvillkor. Det gör att man bättre kan förstå och tillgodogöra sig olika arters t.ex. ugglors, rovfåglars och deras bytens beteenden och situation. De påverkar och påverkas också av andra arter och deras beroenden och utnyttjande av samma habitat.

Jag vill här nämna fåglarnas äggkullar kontrolleras inte då det utgör en för fåglarna riskfylld och onödig störning i synnerhet om ägg håller på att kläckas. Antalet lagda ägg är ingen parameter av värde i dessa studier då det är antalet ungar som är den storhet som visar häckningens förlopp och resultat. Antalet ägg i en kull är inte heller ensamt användbar som konstant vid beräkning av näringssituationen eller häckningsframgången. Bland äggen finns det ibland obefruktade ägg och ägg med avstannad fosterutveckling och ägg som av någon anledning har hamnat så att de inte kan ruvas. Antalet ungar som föds upp i en kull och lämnar boplatserna är däremot ett bra mått på hur häckningen lyckats och en mycket god indikation på hur födosituationen varit och är.

2. INLEDNING

Lappugglan har en fascinerande historia och är fortfarande en verklig doldis för de flesta och även för de som sett den många gånger. Inte ens vi som inventerat, studerat, funderat över, diskuterat och ringmärkt lappugglor under flera decennier kan säga att vi vet allt om lappugglan. Den gäckar oss hela tiden med sitt oberäkneliga uppträdande och beter sig inte alltid som man förväntar sig. Därför är lappugglan kanske den mest intressanta av våra nordiska ugglearter. De flesta med någon naturkänsla som hör eller möter lappugglan på skogen blir nästan mållös av förundran och beundran. Man behöver inte vara inbiten fågelskådare eller ornitolog för att fångas av hennes utseende och charm.

Det finns ingen dokumentation om lappugglans förekomst i Sverige före de sista åren på 1700-talet då vår underart ”*Strix lapponica*” beskrevs av botanisten och Carl von Linnés lärjunge Carl Peter Thunberg i Kungliga vetenskapsacademiens nya handlingar (1798). Tidigare hade en annan av Linnés lärjungar, senare professor i naturhistoria och farmakologi, Anders Sparrman gjort ett i allas tycke inte särskilt lyckat försök att avbilda lappugglan i arbetet *Museum Carlsonianum* (1786-1789) men han är den som först gav vår lappuggla namnet *Strix lapponica*. Linne´ själv hade ingen kunskap om lappugglans existens vilket tyder på att den var okänd även hos dem han mötte under sin resa i Lappland 1732. Lappugglans nuvarande underartsnamn *Strix nebulosa lapponica* omnämns första gången av zoologen och sedermera professor i zoologi Sven Petrus Ekman (1922). *Lapponica* (lappländsk) innebar att lappugglan nästan bara var känd från de s.k. lappmarkerna vilket Sven Ekmans kartbild också visar.

Strix är det latinska släktnamnet och betyder uggle. *Nebulosa* är härlett från latinets *nebulosus* och syftar på ansiktsmaskens liknelse av ett stjärntöcken, töcknig eller dimmig. Denna liknelse överensstämmer kanske mer med ansiktsmasken hos den allra först beskrivna lappugglan, nominatarten (-rasen) eller som den rätta benämningen är, nominatunderarten. Den har sin hemvist i den nordamerikanska taigan och beskrevs av den tyske ornitologen och etnologen sedermera professor i naturvetenskap Johann Reinhold Forster (1772). Lappugglan som art är alltså delad i två från varandra geografiskt isolerade populationer eller underarter.

Djurgeografiskt har lappugglan i vår del av världen sitt ursprung österifrån genom Asiens och Europas taigaskogar, det norra barrskogsbältet. Där har lappugglan haft sin utveckling under årtusenden. När efter senaste istiden de första exemplaren vandrade in i Fennoskandia kan ingen säga men långt före år 1700 och kanske redan före Kristi födelse bör lappugglan ha funnits häckande i skogarna på Nordkalotten även om den första häckningen dokumenterades så sent som 1843 och beskrevs av Carl Gustaf Löwenhjelm i KVA:s nya handlingar 1844.

Under de efterföljande 100-110 åren rapporterades, om än oregelbundet och med långa intervaller, enstaka häckningar och observationer främst från de norrländska landskapen. Även Svealand och Götaland gästades av lappugglor som liksom de norrländska i de flesta fall blev offer för jägares kulor.

Från mitten av 1950-talet började lappugglan att uppmärksammas alltmer och flera häckningar blev funna främst i Norr- och Västerbotten. Orsaken kan delvis härledas till att lappugglan redan under 1930-talet observerades och påträffades häckande i förhållandevis stor omfattning i Finland. Under 1950- och 1960-talet påträffades allt fler häckningar i Tornedalen, i södra Norrbotten och norra Västerbotten. 1970-talets mycket goda och regelbundna sorkår medförde att lappugglestammen ökade rejält liksom intresset för lappugglan. Inventeringar av rovfåglars bon och uggleyssning under vårvintern sysselsatte allt fler fältbiologer, fågelskådare och andra naturintresserade i den s.k. ”Fyrkanten”, Boden, Luleå, Piteå och Älvsbyns samt Pajala kommun. Lappugglan blev ett samtalsämne bland många och för alla ett oförglömligt upplevelseobjekt och är så ännu i denna dag.

Den svenska populationen har sitt lägsta individantal våren (april månad) året efter smågnagarnas lägsta reproduktionstal alltså smågnagarnas uppgångsår i sorkcykeln. Ändå bör det ständigt finnas minst 2000 individer i Sverige. Senast som ingen lyckad häckning blev officiellt känd i Sverige är 1979 som var ett sk bottenår hos smågnagarna och då främst sorkarterna. Som mest har minst 106 häckningar (1987) registrerats. Det är en mindre del av det verkliga antalet häckningar då bara ett fåtal upptäcks och folk i allmänhet inte är intresserade av att rapportera sina fynd. Man kan enligt min inte på något sätt säkerställa bedömning 6-8 dubbla antalet häckningar i landet och lägga till ett rimligt antal ”löshästar” utan att mängden lappugglor överskattas under ett år. Det är mer sannolikt att totalpopulationen underskattas då det är väldigt stora avstånd och arealer där lappugglan har sin huvudsakliga utbredning i Sverige alltså mellan Pajala i norr och Karlstad i söder.

Årligen och särskilt vintertid ses enstaka och ibland flera lappugglor jaga byten här och var i landet från Lappland och Norrbotten till mellersta och södra Svealand och ibland ända nere i sydligaste Skåne. Då görs ibland omdömen om att dessa individer ingår i någon pågående invasion österifrån eller när lappugglor observeras i Svealand och Götaland, invasion norrifrån på grund av dålig sorktillgång uppe i norra Sverige. Detta är inte helt riktigt förutom att en och annan ibland flera individer kan komma strykande i olika riktningar från i huvudsak närliggande trakter och landskap. Lika gärna kan ugglorna ha häckat, fötts upp och vistats en tid i de trakter där de observeras. Undantaget är de mer onormalt avlägset observerade lappugglorna i landets nordvästliga och sydvästliga regioner. Det förekommer inte något socialt samspel mellan lappugglor utanför häckningstiden. När lappugglor ses i mindre ansamlingar under senhösten, vintern och våren efter ett toppår i reproduktionen är det i huvudsak unga individer som är födda året innan som visar sig. De har dessutom ett mer oskyggt uppträdande än äldre lappugglor.

Inte sällan tvingas lappugglor, gamla som unga till strövtåg i olika riktningar på grund av dålig tillgång på basfödan sork. Att de då kan uppträda i områden med lika dåliga eller t.o.m. sämre jaktmarker är inte ovanligt. Ibland blir de kvar i flera veckor i ett område vilket kan vara en fördel för överlevnaden även om redan försvagade individer svälter ihjäl. En del återfynd och kontroller av vuxna lappugglor visar att det kan vara en fördel att stanna kvar i en trakt eller ett område motsvarande en kommun eller liknande yta under mycket lång tid, kanske hela sitt liv även under perioder med mycket dålig tillgång på byten. Det finns flera exempel på ringmärkta lappugglor som uppehållit sig upp till 17 år i samma trakt och andra som lämnat sitt hemområde trots mycket god tillgång på byten när de flyttade

”hemifrån”. Att periodvis eller ständigt flytta omkring till nya trakter eller avlägsna områden medför hela tiden nya och ibland svåra förhållanden som individen måste bemästra för att överleva.

Lappugglan och övriga ugglor och rovfåglar har inget stöd i svensk lagstiftning som skyddar eller kräver artanpassad hänsyn vid bon och häckningsplatser mot avverkning och annan exploatering. När det gäller lappugglan är det skyddet av i första hand duvhökens, ormvråkens och bivråkens bon och häckningsplatser som åtgärderna måste inriktas mot. Rovfåglarna måste regelbundet kunna häcka i och underhålla sina risbon eftersom lappugglans häckningar sliter mycket på dem.

TACK alla som på olika sätt bidragit till kunskapen om lappugglan i Sverige genom eget fältarbete och dokumentation samt ni som hjälpt mig med arbetet i fält. Ett värdsamt tack vill jag rikta till dem som så förtroendefullt gett mig personliga rapporter om rovfåglars och ugglor bon samt observerade och häckande lappugglor. Ett särskilt tack till min hustru Anna-Märtha för all service och hjälp även i samband med ringmärkning och byggande av konstgjorda bon.

Anders Sparrmans bild av lappuggla framhäver bara två av karaktärsdragen, de koncentriska ringarna och den svarta mustaschen vilket visar att Sparrman inte hade någon lappuggla att avbilda utan hade antagligen bara fått information om huvudets speciella teckningar. Fotografi av Sparrmans målning.

3. UTBREDNING OCH RASER

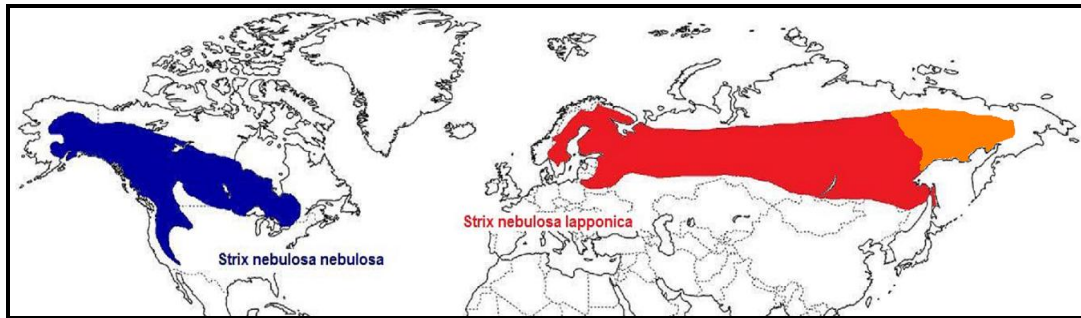
Lappugglan är en cirkumboreal art och finns bara inom barrskogsbältet på norra halvklotet. Den är helt bunden till taigaskogen och dess utbredning. De boreala skogarna i gamla och nya värden är alltså lappugglans hemvist. Dess ursprungliga utvecklingshistoria får vi aldrig veta och inte heller när och hur världsbeståndet började delas upp och raserna utvecklas på var sin sida om Berings sund.

I Asien har lappugglan sin ostligaste utbredning på den ryska ön Sachalin i Ochotska havet och de skogklädda delarna fram till i nivå med Anadyrfloden norr om Kamtjatka eller omkring 170° ostlig longitud. Det finns uppgifter om att den även förekommer på Kamtjatkahalvön. I Nordamerika går västgränsen långt inne i Alaska.

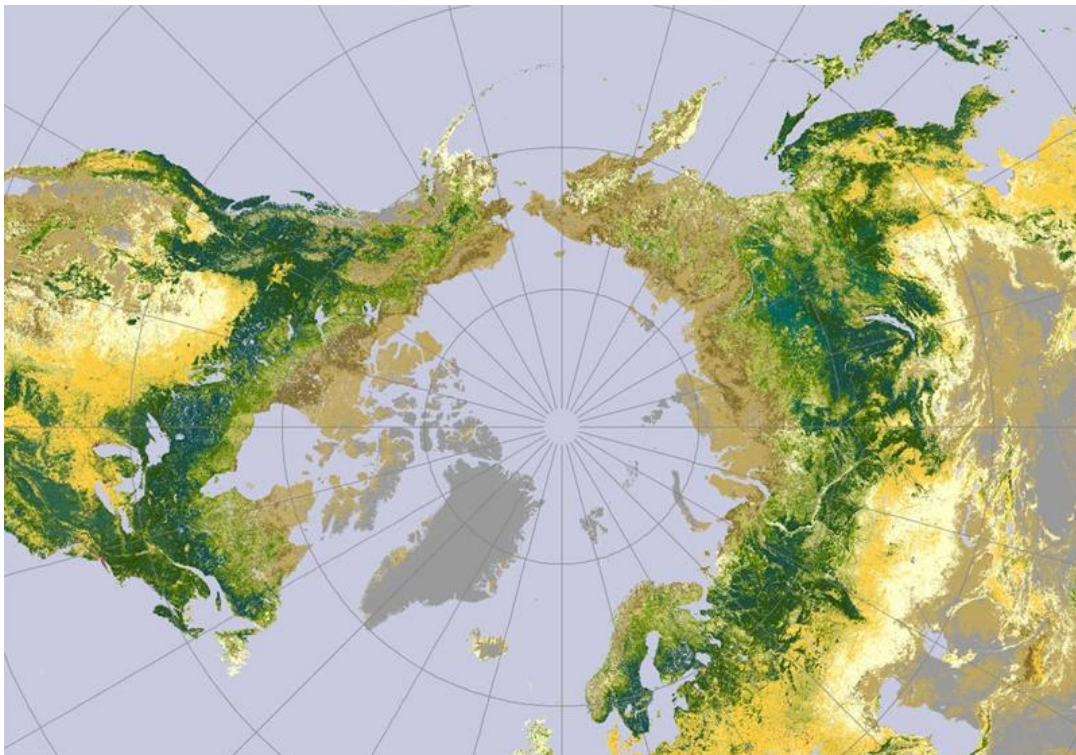
Skillnaden mellan raserna är tydliga hos konturfjädrarnas teckningar och nyanser. Det finns inga direkta jämförelser av mått och vikt mellan raserna. För detta krävs samma mätmetoder och utrustning. Nominatunderarten i Nordamerika sägs vara något större än den Euroasiatiska underarten. Lappugglan förekommer med flera regionala namnvarianter öster om Ural och sägs vara något mörkare än den västliga.

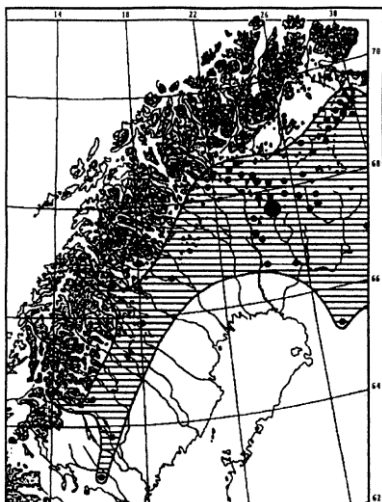
Nominatunderarten Strix nebulosa nebulosa beskrevs av Johann Reinhold Forster 1772. Underarten *Strix nebulosa lapponica* beskrevs av Carl Peter Thunberg 1798. *Nominatunderarten till vänster*. Foto: Donald M. Jones

Lappugglans utbredning är cirkumboreal. Utbredningen inom världsdelarna är överförda från tillgängliga utbredningskartor som alla ger varierande information. Det är okänt hur långt öster och norrut lappugglan uppträder i Asien särskilt inom det med orange färg markerade fältet.

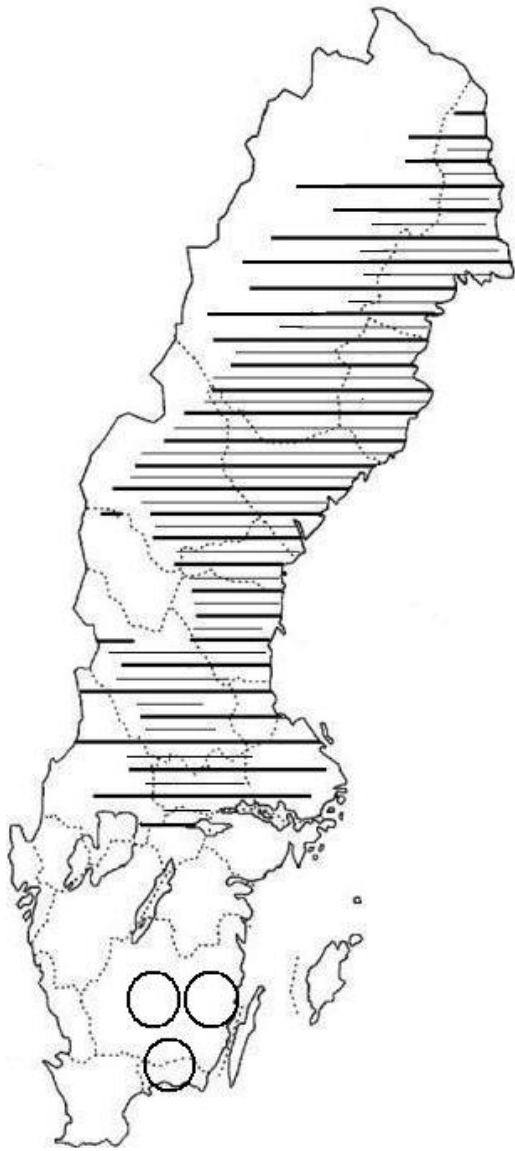

Det boreala barrskogsbeltet i mörkgrön färg. Bild: NASA's Earth Observatory.

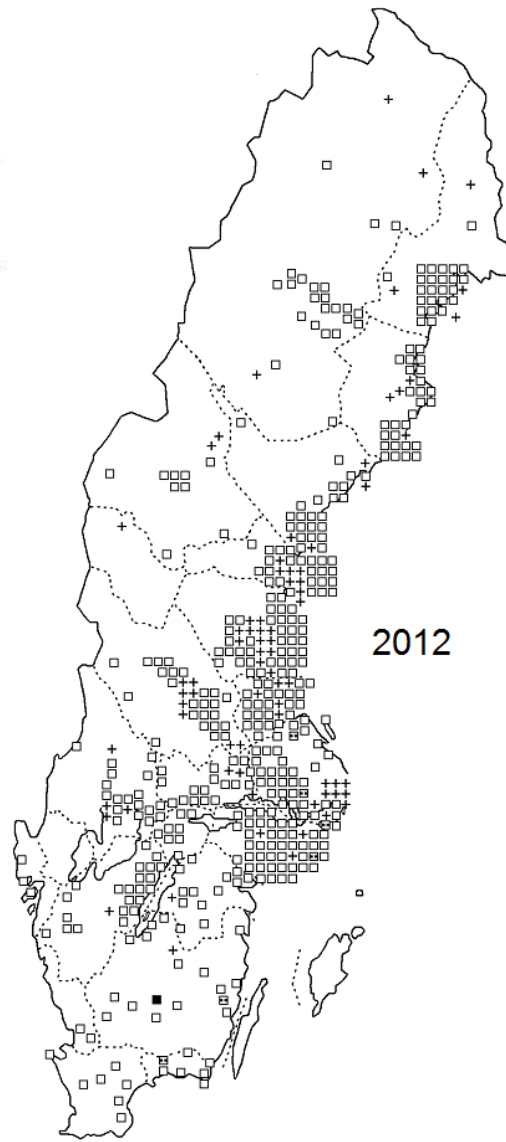

Lappugglans (*Strix nebulosa lapponica*) kända utbredning i Skandinavien och del av Finland enligt Sven Ekman (1922).

Lappugglans utbredningsområde sedan början av 1990-talet

Rapporterade observationer av lappugglor 2012.

- En linje dragen mellan de tunna linjernas ändrar visar de områden varifrån häckningar vanligtvis har påträffats och rapporterats.
- Inom områden med enbart grov linje är lappugglan mer sällan rapporterad och sällsynt häckande under goda sorkår.
- Observationer av lappugglor förekommer oregelbundet i omarkerade områden i väster. Samma gäller för de sydsvenska landskapen med undantag av 2012 som ger en antydning om att den sydsvenska populationen är under stark utveckling. I fjällen, med något undantag, samt på Öland och Gotland är lappugglor inte observerade eller rapporterade.
- Ringarna visar områden för de hittills sydligast kända häckningarna varav ett bo och två flygga kullar rapporterades 2012.

Det har gått 90 år mellan utbredningskartornas tillkomst. Enligt Sven Ekmans kartbild saknades lappugglan inom området ca 80-100 km från kusten. Ekman nämner dock inte att observationer gjordes även i mellersta Sverige bl.a. i Södermanland under slutet av 1800-talet och att ett 20-tal exemplar skjutits i

Gästrikland 1908. Den dramatiska förändringen i lappugglans utbredning under 1900-talet och framförallt från 1970-talets början är intressant. I Sverige är lappugglan numera sällan rapporterad och mycket sällsynt häckande inom det av Sven Ekman markerade området i Sameland, de så kallade Lappmarkerna.

Minst 500 olika lappugglor varav ca 70 döda rapporterades i Sverige under 2012. De flesta rapporter härrör från områden med särskilt höga koncentrationer av fågelintresserade som informerar varandra och rapporterar bl.a. till artportalen Svalan när lappugglor ses. Av de som rapporterades döda 2012 var en stor andel 2K fåglar födda 2011. Antalet häckningar och/eller observerade lappugglor i Sverige som inte rapporteras till artportalen Svalan är vissa år mycket stort.

Inom samt väster och söder om Mälardalsområdet görs årliga observationer av lappugglor. 2012 rapporterades för första gången häckning i Småland och årsungar i både Södermanland och Blekinge.

Lappugglornas allt mer uppmärksammade förekomst i de södra delarna av landet är med stor sannolikhet ett resultat av de senare årtiondenas många häckningar och populationens starka utveckling i mellersta och södra Norrland och Svealand. I stora delar av norra Norrland har populationen minskat kraftigt under senare årtionden på grund av minskad tillgång till naturliga boplatser. Skogsbrukets miljöpolicy tillåter inte konstruktiv och artinriktad hänsyn och biotopskydd vid missgynnade och hotade rovfåglars, ugglors m.fl. missgynnade arters fasta häckningsplatser med undantag av örnar och storfalkar.

Den gamla mogna taigaskogen är lappugglans viktigaste livsrum och förutsättning för reproduktion och populationsutveckling.

När gamla skogar ödeläggs och viktiga nyckelhabitat förstörs försvinner, dör eller flyr de för framtiden mest betydelsefulla nyckelarterna, de flesta för all framtid. Fly måste även lappugglan som är helt beroende av den biologiska interaktionen med och mellan de för lappugglan viktigaste värdarterna duvhöken, bivråken och ornmvråken vilka i sin tur är helt beroende av äldre barrblandskogar och de djur och fåglar som lever däri. Interaktionen mellan bytesdjuren och deras föda kan sedan härledas till ekologin i deras näringsunderlag och reproduktion o.s.v.

I kvasten finns ett risbo där åtminstone fjällvråk, lappuggla och korp har häckat.

4. STORLEK, VIKT, ÅLDER OCH KÖNSMOGNAD

Lappugglan med sin fluffiga gråspräckliga fjäderdräkt, det stora huvudet och det säregna ansiktet med intressanta markeringar i grått, vitt, brunt och svart liknar ingen annan ugglan.

Hanan är mindre och lättare än honan men det är svårt att i fält bestämma könet annat än på läten och beteenden på häckningsplatsen eller när de observeras tillsammans. Längden 65-70 cm från huvud till stjärtspets, spännvidden 140-150 cm och medelvikten hos hanar 0,9 kg (max 1,15 kg) och 1,2 kg (max 1,55) hos honan gör lappugglan till omfånget en av de största uggorna. Den förhållandevis låga vikten placerar henne tillsammans med slagugglan (*Strix uralensis*) vars hane väger ca 0,7 kg (max 0,8) och honan ca 1,0 kg (max 1,2) i den lätta tungviktsklassen bland Europas ugglor.

Som jämförelse placeras fjällugglans (*Bubo scandiaca*) hane ca 1,7 kg resp. hona ca 2,1 kg i klassen tungvikt och berguovens (*Bubo bubo*) hane ca 2,0 kg resp. hona ca 3,0 kg i super tungvikt. Båda arterna och särskilt honorna kan vid mycket god födotillgång inför häckningen väga flera hekto över medelvikten.

En annan intressant jämförelse medelvikten hos duvhöken (*Accipiter gentilis*) där hanens 850 g är ca 50 g lägre än hos lappugglehanen. Duvhökshonan däremot är med sin medelvikt omkring eller drygt 1300 g ca 100 g tyngre än lappugglehanan.

Lappugglorna har vägts i samband med ringmärkning och kontroller i Norrbotten och Jämtland. Medelvikten har hos honorna legat vid 1200g (maxvikt 1550g) och hos hanarna 900g (maxvikt 1150g). Maxvikterna är mycket ovanliga och visar bara att uggorna varit välmående och/eller hade många byten i matsmältningssystemet. De lägsta vikter jag uppmätt hos levande individer är för hanar 650g och för honor 875g alltså 27-28% under medelvikten.

En av de hittills äldsta kända lappugglorna är en hona som bedömdes vara minst två år (3K+) när hon ringmärktes i Finland i juni 1981 och minst 16 år (17K+) när hon kontrollerades i Norrbotten i mars 1995. De för närvarande äldsta kända lappugglor som ringmärkts i Sverige är tre döda och tre häckande honor märkta som boungar. Alla var 16 år gamla och alltså i 17:e kalenderåret när de påträffades. Lappugglor bör i vilt tillstånd kunna uppnå en ålder av 20-25 år förutsatt att de överlever perioder med dålig tillgång på basfödan smågnagare och inte förolyckas.

Lappugglan blir som andra ugglor könsmogen som ettårig och under mycket goda sorkår påträffas både hanar och honor häckande i sitt andra kalenderår (2K) (Solheim 2011). Könsmognad innebär att individen är biologiskt mogen för fortplantning. Mycket eller extremt god näringstillgång medför fysiologisk och hormonell stimulans för fortplantning och som synes inträffar det hos lappugglor redan vid 9-10 månaders ålder eller i mars-april eftersom parningsspel och andra ritualer inför häckningen inleds vid den tiden.

För åldersbestämning av vuxna lappugglor hänvisas till följande arbeten.
Suopajarvi, P. & Suopajarvi, M. 1994. Lapinpöllön iän määrittäminen. (English summary: Ageing of Great Grey Owls) Linnut 29: 2/1994 27-30.
Solheim, R. 2010. Kan lappugglor individbestämmas utan infångande och märkning? Vår Fågelvärld 69, nr 2 s 8-12

Genom att studera utseendet och bytet av vingpennor kan åldern bestämmas upp till fyraårs ålder. Foto Anna-Märtha Stefansson

Foto Anna-Märtha Stefansson

5. VAD OCH HUR MYCKET ÄTER LAPPUGGLAN?

Lappugglans byten består i huvudsak av olika arter smågnagare (*Rodentia*) och näbbmöss (*Soricidae*) enligt uppräknningen nedan samt fjälllämmel (*Lemmus lemmus*) de år då dessa uppträder i skogslandet. Längre söderut finns säkert också skogsmöss (*Apodemus sp.*) bland bytena. Några andra byten som har påträffats i Finland är bisam (*Ondatra zibethicus*), ekorre (*Sciurus vulgaris*), brun råtta (*Rattus norvegicus*), järpe (*Bonasa bonasia*) och nötskrika (*Garrulus glandarius*) enligt Mikkola 1981. Samtliga dessa byten är bland de absolut sällsyntaste. De har inte med säkerhet påträffats som byten hos lappugglor i Sverige men kan säkert förekomma om än i undantagsfall. Uppgifter i gammal litteratur om rester av ripa (*Lagopus sp.*) och delar efter andra större byten vid rovfågelbon som lappugglor häckat i är sannolikt rester från tidigare häckande rovfåglarnas måltider.

Vid ett tillfälle i april 1993 observerade jag en bisam som sprang på snötäckt is och en lappuggla som satt väl exponerad i strandskogen ca 100 m därifrån. Lappugglan visade inga tecken på intresse av att vilja attackera djuret. En vuxen bisam väger ca ett kilo och bör vara ett för stort byte för lappugglan. Noterbart är att sorktillgången var mycket dålig i området. Enligt uppgifter från befolkningen skall en lappuggla ha tagit levande småfisk som fiskare lämnat på isen i närheten av denna plats.

Kattägare och ägare av små hundar eller kaniner hör ibland av sig och är oroliga för att lappugglorna ska ta deras husdjur. Man ska förstås inte lämna sina husdjur utan uppsikt men de behöver inte oroa sig för lappugglan som inte tycks vara intresserad av dem som byten.

Det är förstås inte möjligt att veta exakt hur mycket lappugglorna äter men en vuxen lappuggla beräknar jag i medeltal kan konsumera 3-5 smågnagare per dygn förutsatt att tillgången är god. Det finns inga studier som bekräftar födointaget när bytestillgången är riktigt dålig. Jag anser dock att lappugglan bör klara sig någon eller några veckor på en medelstor sork varannan eller var tredje dag i medeltal. Med färre byten når lappugglan sannolikt den kritiska nivån för överlevnad inom några veckor. Hos lappugglor både hanar och honor som förlorat närmare 40 % av sin medelvikt kunde de inte återhämta sig och dog därför av akut undernäring och organsvikt.

Årskonsumtionen hos en vuxen lappuggla bör vara omkring 1000-1500 byten i huvudsak smågnagare eller 40-60 kilo biomassa om bytesvikten är ca 40 gram i medeltal. En lappugglefamilj bestående av sex individer alltså två vuxna (365 dygn) som föder upp fyra ungar (ca 240 dygn) kan beroende på tillgången fånga 4000 och kanske ända upp emot 7000 bytesdjur (160-280 kg) under ett kalenderår.

Bytesdjur funna i lappugglors spybollar under häckningstid (Stefansson O. 1997 samt supplement 1-4, 1997-2012).

SMÅGNAGARE: Vattensork (*Arvicola terrestris*), åkersork (*Microtus agrestis*), mellansork (*Microtus oeconomus*), skogssork (*Clethrionomys glareolus*), gråsidning (*Clethrionomys rufocanus*) och skogslämmel (*Myopus schisticolor*).

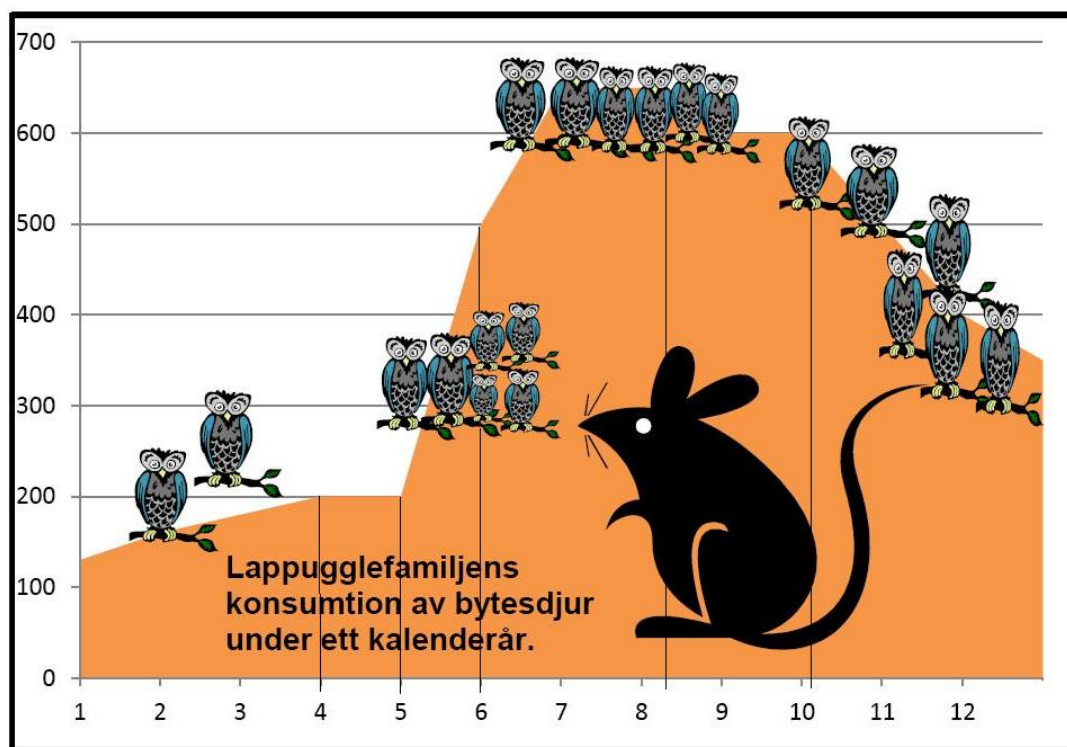
NÄBBMÖSS: Vanlig näbbmus (*Sorex araneus*), lappnäbbmus (*Sorex caecutiens*), dvärgnäbbmus (*Sorex minutus*) och vattennäbbmus (*Neomys fodiens*).

FÅGLAR: Finkstor fågel (*Fringillidae*), boungar (alltså ej flygga) av rödvingetrast (*Turdus iliacus*) samt år 2007 en vuxen pärluggla (*Aegolius funereus*) som kan ha varit trafikskadad/-dödad. 2008 påträffades dun och fjädrar av järpe (*Bonasa bonasia*) på och under ett bo där lappuggla häckade. Eventuellt är det duvhök som under vintern haft boet som plockplats.

SMÅDJUR m.m.: Snövessla (*Mustela nivalis nivalis*).

GRODDJUR: Vanlig groda (*Rana temporaria*).

INSEKTER: Obestämd skalbagge (*Coleoptera sp*).

Theoretisk bild av en lappugglefamilj bestående av fyra ungar och deras konsumtion av minst 5000 bytesdjur under ett kalenderår med mycket god tillgång på smågnagare.

1-4: Spel och uppvaktning.

4-5: Äggläggning och ruvning.

5-6: Ungarna kläcks, föds upp i boet.

6-8: Ungarna lämnar boet och kullen förflyttar sig allt mer i förhållande till var hanen jagar. Ungarna allt mer aktiva och rörliga. När honan finner att de uppehåller sig i säkerhet uppe i träden börjar hon att jaga för egen del och deltar till viss del med leveranser till ungarna.

8-10: Ungarna tränar jakt genom att spana efter och göra utfall mot misstänkta byten.

10--- (från och med oktober): Ungarna är nu helt självständiga och sprider ut sig. Alla jagar bara för eget behov.

6. VAR OCH HUR JAGAR LAPPUGGLAN

Valet av jaktmarker påverkas av tillgången på bytesdjur och hur dessa är åtkomliga under olika tider på året. Vintertid med mycket tjockt snötäcke är sorkarna svåra att komma åt för ugglorna. Då jagar de inne i skog där bytena oftare visar sig när de letar efter ätbara växter, frön och bär eller löper mellan matgömmor och andra ställen. Uggorna söker sig förstås också till andra platser där sorkar finns och kan jagas. De kan sitta på allehanda utsiktsplatser t.ex. stora och små träd, stolpar av olika slag, lador, hustak, ledningar m.m. Är sorktillgången liten eller mycket gles sitter lappugglor ibland högt för att kunna spana över ett större område. Lägre utkiksplatser är vanligare när det är gott om byten och när de jagar i tät terräng.

Vanligtvis jagar lappugglorna under dygnets ljusare timmar och i huvudsak under kvällar och morgnar. De har oftast en viloperiod timmarna runt midnatt och mitt på dagen. Är tillgången på byten dålig kan lappugglorna jaga under större delen av dygnet. Under häckningen och med ungar i och i närheten av boet jagar hanen mycket frekvent särskilt om kullen är stor men även då har både hanen och honan och ungarna viloperioder dagtid och nattetid.

Vintertid och då företrädesvis under vårvintern ses lappugglor här och var jaga på eller i anslutning till ängsmarker, närheten av gårdar, vägar, järnvägar och andra platser där de lokaliserar bytena med hörseln och synen. Man ser ofta lappugglor segla ut från utkiksplatsen och dyka ner mot bytet i snön, ibland så djupt att bara stjärten sticker upp. Lappugglans långa ben gör att hon kan fånga byten 20-30 cm under ytan beroende på hur kompakt snön är.

Lappugglor spanar gärna från höga positioner t.ex. längs kraftledningsgator och vägkanter där de kan ha "sorkkontroll" över stora ytor samtidigt som risken att kollidera med ett fordon är stor när de dyker ner mot byten på andra sidan vägen. Om ugglan förflyttar sig långa sträckor längs elledningen riskerar den att dödas i en oisolerad stolptransformator, frånskiljare eller annan anordning på elnätet.

Rikligt med "sorkhål" i snön visar att det finns gott om sorkar i området även om hålen på bilden säkert har gjorts av en och samma sork eller samma sorkpar. Oftast ser man både spillning och urin i öppningarna men inte så ofta spårlopor till eller från hålen. Syftet är sannolikt en viktig del av sorkarnas revirmarkeringar.

Vintertid vistas sorkarna i huvudsak i det s.k. subnivala rummet mellan marken och snön. När snön i norr börjar smälta under mars-april och marken blir blöt söker sig sorkarna till torrare lägen samtidigt som deras parningssäsong börjar. Smågnagarna och näbbmössen exponerar sig då allt mer och blir lättare åtkomliga för ugglorna. De s.k. sorkhålen i snön och spårlöpora på snön ökar markant, särskilt i slänter och andra örtrika marker. Illustration av Matsåke Bergström

Typiska spår efter lappugglans nedslag i snön. De två små groparna i övre delen är efter ugglans fötter när den hoppade upp ur gropen.

Jagande lappugglor kan vara så upptagna i sin koncentration att de inte lägger märke till faror i form av fordon som närmar sig. Även när de sitter på väghållarens vägpinnar och nästan tappar balansen när fordon passerar kan de sitta kvar om de har ett misstänkt byte i diket. Därför inträffar ofta kollisioner med vägfordon och tåg när ugglorna byter position under jakten. Ibland kan de komma flygande rakt mot och passera på bara någon meters håll från en gående eller skidåkande person för att sedan sätta sig på en annan utkikplats i närheten och fortsätta jakten därifrån.

Under häckningstiden april-juli är jaktutflykterna vanligen begränsade till områden i huvudsak inom 200 till 800 m från boet. Vid två tillfällen kunde jag följa hanar längs med en skogsbilväg. De hade fångat bytet 1,6 respektive 2 km från boet och ungarna. Så långa jaktutflykter från boet torde vara mindre vanliga. Det är hanen som ensam försörjer familjen till tiden efter att ungarna har lämnat boet. Han är då förhållandevis skygg och ibland uppvaktad av i synnerhet området häckande tättingar och vadare som han stör när han passerar till och från jaktmarkerna.

Jag har vid några tillfällen kontrollerat honor och hanar som under vårvintern jagat 3-4 km från häckningsplatsen de hade året innan eller samma års blivande häckningsplats. Några av dem har kontrollerats igen men då vid boplatsen. Om det innebär att ugglorna utanför häckningstiden undviker att jaga på eller i närheten av den blivande boplatsen kan inte avgöras. En del vintrar och vårvintrar och på olika platser kan man se två eller flera lappugglor jaga i samma område. Vintrar och vårtider med mycket dålig sorktillgång har på några platser upp till närmare tioalet lappugglor samtidigt setts jaga sork inom någon eller några kvadratkilometer under flera dagar och ibland i veckor enligt rapporter. Senast detta inträffade var vintern/våren 2011/2012 i mellersta och södra Norrlands kustkommuner och i Mälardalsområdet.

Anledningen till detta finns det flera förklaringar till. Det kan vara delar av en eller flera fjolårskullar med föräldrar som brutit familjebanden sent och ännu inte hunnit splittras. Det kan ingå i ett förstadium till eller vara redan etablerade parbildningar. Bytestillgången eller tillgängligheten hos bytena kan vara bättre där än på andra håll i trakten och därför dras lappugglorna dit. Det minst sannolika är att ugglorna är i någon utpräglad invasions eller emigrationsfas från mycket avlägsna regioner eller andra länder. Det mest sannolika är att flertalet av de lappugglor som exponerar sig tillsammans under vintern är yngre individer. Flertalet av de äldre som observeras torde ha funnits en tid och även häckat i traktens omgivning eller närliggande landskap men inte uppmärksammats tidigare. Det gäller inte i samma omfattning de lappugglor som uppträder i mellersta och södra Götaland. Dessa får nog betraktas som mer eller mindre kringströvande individer och i enstaka fall som lappugglor i häckningsfas.

Ibland kan man vintertid få se två lappugglor tillsammans ute på eller i kanten av ett fält. När den ena dyker ned eller efter en kort flygtur bara sätter sig på marken eller snön kommer den andra flygande och slår ner på samma ställe. Detta kan upprepas flera gånger. Om det ingår som en del i uppvaktningens ceremonier mellan vuxen hane och hona eller om den ena eller båda är unga fåglar (2K) har inte kunnat avgöras.

7. LAPPUGGLANS VANLIGASTE LÄTEN

Fåglars även ugglors läten kan vara svåra att beskriva med ord eller liknelser. Ugglorna har många olika läten och nyanser av samma läte. Att lyssna på lappugglans vårsång en vindstilla vårvinterkväll är mycket trevligt men det förutsätter frånvaro av fordonsvrål, samhällsbrus och andra störande inslag. Lappugglans vanligaste s.k. spelläte är en räcka vibrerande hoanden eller pustanden som kan beskrivas som 8-12 mycket dova *hoo - hoo...* som upprepas med ungefär en sekunds mellanrum och mot slutet i något ökande takt men avtagande i styrka. Honan låter ibland höra samma men strävare sång *hroo -hroo....* En ensam hane som är i färd med att upprätta revir och lockar efter en hona kan under mycket gynnsamt väder höras drygt en km i öppen terräng t.ex. över en sjö eller bred dalgång. I tät skog kan det vara svårt att höra hanen längre än 200-300 m. Allt förutsätter frånvaro av störande inslag. Man kan lyssna till flesta av lappugglans läten och se många trevliga och informativa filmer genom att Googla, lappuggla youtube.

Honans lockläte (tiggläte) när hon pockar på hanens uppmärksamhet är ett vekt vädjande *njeh, njeh, njeh* och vanligtvis upprepat 3-4 gånger i följd. Tiggandet kan tidigt inför häckningen pågå i timmar med kortare avbrott och stimulerar hanen till att uppvakta henne med byte och parning inför äggläggningen. En gång hörde jag tydligt en tiggande hona vid en skogsväg och kunde med bilen mäta avståndet till 600 m. Inne i tät skog hörs lätet 100-200 m men ibland bara några tiotal meter. Efter äggläggningen och med ungar i eller i närheten tigger hon mer lågmält. Ibland kan lappugglornas parnings- och andra kontaktläten vara så defensiva och svaga att de bara hörs några tiotal meter.

De gamla fåglarna har flera andra läten i olika situationer t.ex. morranden *rooo, rooo, rooo*, grymtanden och kvidanden, särskilt när ugglorna störs vid boplatsen. En snabb, lågmäld dov och lång serie *ooooooo...* hörs ibland från hanen då han söker kontakt med honan. Lätet ska inte förväxlas med slagugglehanens sk dominansläte *ho-ho-ho-ho.....*
Näbbknäppning, som hos övriga ugglearter, är ett typiskt missnöjesläte hos både de gamla och unga lappugglorna.

Ungarna har också ett antal olika läten beroende på ålder och situation. Lätet hos små ungar i boet kan beskrivas som en kort serie veka *ziepp, ziepp, ziepp*. Ett par veckor gamla hörs de tigger allt ljudigare. När de blivit ytterligare några veckor gamla tigger de med ett kraftigare och strävt väsande *pschä, pschä, pschä* som om de sitter öppet kan höras flera hundra meter, i mycket tät skog 100-200 meter.

8. VAR OCH HUR HÄCKAR LAPPUGGLORNA?

Drygt hundraåriga blandskogar eller de skogar vi ofta kallar duvhöksskog är lappugglans utan jämförelse viktigaste habitat i många avseenden. Detsamma gäller förstås för duvhöken som är lappugglans viktigaste värdart och vars stabila bon lappugglorna är beroende av för sin häckning. När häckningsbiotopen består av obrukade ängsmarker, mindre hyggen och äldre skogar med ris, gräs, bär och näringsrika örter och dessutom ansluter till rikmyrar, mindre våtmarker och örtrika diken är detta optimalt för smågnagarna och därmed också för lappugglorna.

Bon av duvhök (*Accipiter gentilis*) är som sagt de viktigaste boplatserna. I övrigt är ormråkens (*Buteo buteo*) och bivråkens (*Pernis apivorus*) bon de mest använda. I många fall har bon av fjällvråk (*Buteo lagopus*) och i några fall korp (*Corvus corax*) och kråka (*Corvus corone cornix*) använts. Bon av fiskgjuse (*Pandion haliaetus*) och kungsörn (*Aquila chrysaetos*) är mycket ovanliga boplatser för lappugglorna. Sällsynt har lappugglor häckat eller försökt att häcka i bo av sparvhök (*Accipiter nisus*) och till och med på bo av ekorre (*Sciurus vulgaris*).

Murkna furu-, björk- och aspstubbar av olika längd används ibland då risbon saknas eller är upptagna. Stubbens längd har ingen avgörande betydelse men den måste vara tillräckligt grov och mulmen (den murkna veden) ha sådan konsistens att ugglorna lätt kan forma en bale för äggen. Rotvälta, gammal myrstack och mossbelagt stenblock har i något fall utgjort underlag för boet. I Sverige har ingen markhäckning påträffats annat än då boet eller stubben har rasat och ungen eller ungarna fallit till marken och där tagits omhand av lappugglehonan. Även gräsbelagda portaler, jaktorn och slaguggleholkar har lappugglor häckat på eller i.

Konstgjorda boplatzformar av olika slag har använts av lappugglor till många häckningar. I den s.k. Fyrkanten som omfattar kommunerna Boden, Luleå, Piteå och Älvsbyn samt i Pajala och Överkalix kommuner i landskapet Norrbotten är sedan 1980-talet konstgjorda bon de huvudsakliga boplatserna för lappugglorna. Samma gäller i ett undersökningsområde i Jämtland. Även i Västerbotten och Medelpad har lappugglor utnyttjat konstgjorda bon under många år.

Ett av de mest värdefulla bon i en gammal gransumpskog som förstördes vid avverkning 2011 hade använts 15 gånger av lappugglor och en gång av ormråk. 2011 förberedde sig lappugglorna för häckning men kunde ta ett annat, inte lika utsatt men även det av kommunen friställt botråd med en bolåda i närheten.

Duvhökens bon är som beskrivits mycket stabila och om biotoperna får vara orörda är bona oftast väl underhållna av hökarna och därmed mycket hållbara och säkra boplatser även för lappugglorna under kanske flera generationer. Duvhökarna hade förr, då större sammanhängande barrblandskogar fanns, ibland tre mycket sällsynt fyra bon i reviret som hökarna mer eller mindre regelbundet utnyttjade. Detta förekommer tyvärr inte i eller mellan de nutida produktionsplantagerna.

Duvhökarna i norra Sverige börjar bygga eller bättra på sitt för året utvalda bo i mitten eller slutet av mars månad, även om det ligger mycket snö i boet. Om ett par lappugglor som upptäcker eller kanske hösten innan valt ut och intar ett sådant bo får duvhökarna helt enkelt fortsätta sina häckningsförberedelser vid ett annat bo

eller bygga ett nytt. Av den anledningen hade under 1950-1980-talet många duvhökbon kommit till i reviren. Duvhök och lappuggla kan häcka så nära varandra som 100-150 meter vilket är en följd av anpassning under mycket lång tid.

När lappugglehonan kرافsar sin bale för äggen sliter hon mycket på boet och man kan ibland finna mängder av boets ris utspritt runt boträdet. Är boet uttorkat, fluffigt, tunt eller på annat sätt instabilt kan det lätt rasa eller gå sönder så att ägg och ungar faller till marken. Ibland rasar dåliga bon med ungar och om dessa klarar sig tar honan vård om dem på marken som om de vore i boet. Restaurering av instabila bon eller uppsättning av konstgjorda bon i gammal skog fungerar bra för lappugglorna men kräver förstås noggrann planering och ständigt underhåll. Det är viktigt att själva boet är robust och att häckningsområdet inte innehåller för många risker för olyckor så att häckningarna kan misslyckas av den anledningen. Se kapitlet om Hot, faror och olyckor som drabbar lappugglor.

Duvhökens bon är de mest använda och säkraste boplatserna för lappugglorna förutsatt att biotopen inte förändrats så att duvhökarna inte själva kan häcka i och därmed underhålla sina bon. Samma gäller förstås alla andra "hyresvärdars" boplatser. Det här boet hade använts av lappugglor under flera årtionden men häckningsplatsen gjordes oanvändbar för duvhökarna vid en avverkning. Trots stabilt läge i aspen föll boet successivt sönder på grund av de väder och vindar som det utsattes för när boträdet frilades. Efter två år fanns bara enstaka kvistar kvar.

Vråkarnas, särskilt fjällvråkens bon har betydligt sämre hållbarhet än duvhökens. Det är samma ornvråkbo och lappugglehona på bilderna från 2010 (övre) och 2011 (nedre).

Duvhökens bon är vanligtvis mycket stabila och jämfört med vråkarnas mer långlivade och säkrare boplatser för lappugglorna.

Lappuggla ruvande i bivråksbo i en granskogsdunge 2011. De häckade där även 2010. Bon i tät granskog kan vara svåra att upptäcka.

Häckningar på stubbar är inte vanliga och indikerar brist på rovfåglars risbon. Där stubbhäckningar påträffats har risbon saknats i området eller varit upptagna av andra lappugglor eller av värdarterna själva duvhök, ormråk eller bivråk.

När hanen inte är ute på jakt sitter han ofta i närheten så att han har kontakt med honan i boet. Om ugglorna inte känner sig störda och honan ligger på boet kan man ibland passera ganska nära hanen som gör sig smal och följer inkräftaren med blicken.

9. REVIR OCH BETEENDEN VID BOPLATSEN

Lappugglor har inte något egentligt revir i meningen att de upprättar och strikt bevakar ett särskilt område eller naturavsnitt mot andra lappugglor eller andra arter. I det avseendet är de helt olika den närbesläktade slagugglan. Det är inte ovanligt att lappugglor häckar nära varandra beroende på om det finns lämpliga boplatser och tillräckligt gott om byten. 100, 150 och 200 meter mellan häckningar har påträffats många gånger i Sverige och i Finland. Konflikter är ovanliga mellan lappugglepar även om det sannolikt förekommer tillfällen då irritation kan uppstå.

Jag har själv bara ett sådant exempel och det är från den 10 juni 2007 i samband med ringmärkning av två kullar i Jämtland. Det var ca 150 meter mellan två bon och ungefär mitt emellan fanns två ungar på marken. Honan från det ena boet som ungarna hade lämnat flög mot och försökte attackera hanen som jag just hade infångat för ringmärkning och som just landat på marken 25 m från sitt bo, en låg stubbe med små ungar. Jag kan naturligtvis inte säga varför honan attackerade grannboets hane men det kan vara så att hon upplevde hans flaxande som att han attackerade någon av hennes ungar som fanns bara 50-60 meter därifrån. Intressant är också att ungarna på marken, varav den närmaste satt uppe på en stor sten, hade vandrat i riktning mot stubbhäckningen. Detta kan ha bidragit till beteendet.

Konflikter eller aggression mot andra fågelarter är ytterst ovanligt. Jag har bara observerat det när en lappugglehane på väg till sin jaktmark ca 800 m från boet upptäckte en slagugglehane som satt i en tall på ett mindre hygge. Lappugglan som kom flygande ökade hastigheten när den upptäckte slagugglan. 10-20 meter innan han nådde fram till slagugglan flög denne undan in i skogen som den nyss kommit ifrån. Lappugglan stannade i tallen där slagugglan suttit och började genast att själv spana efter byten.

Många gånger har lappugglor häckat inom 100-200 meter från duvhök och andra rovfågelarter utan att någon av häckningarna misslyckats. Förvånande korta avstånd som 30 meter till häckande fjällvråk och 4 meter till häckande pärluggla i samma boträd som lappugglan har konstaterats i Pajala kommun (Kjell Patomella muntligt). Om det uppstått några incidenter eller direkta aggressionshandlingar mellan arterna är inte känt. Två korphäckningar om vardera 75-80 meter från lappugglor har jag själv påträffat. I det ena fallet finns bara en svag misstanke om att korp kan ha skadat men inte dödat en lappuggleunge.

När lappuggla och duvhök häckar nära varandra och har ögonkontakt har jag sett att lappugglehonor som legat med ungar på boet eller suttit i närheten av sitt bo eller med ungar i terrängen intill varit mycket spänd och med påtagligt skärpt uppmärksamhet följt duvhökens flykt i boområdet. Samma beteende visade en hona som dessutom smalnade av när en bivrak passerade igenom boområdet och när en kungsörn cirklade ovanför ett annat bo.

Det är främst honan man först lägger märke till i eller vid boet. Hanen sitter antingen tyst i ett träd i närheten eller är ute på jakt. Under ruvningen och med 2-3 veckor gamla ungar ligger eller sitter honan vanligtvis på eller nära boet. I början ser man bara hennes huvud och/eller stjärt om boet ligger högt i trädet och inga läten hörs. Senare när ungarna närmar sig tiden för att de ska lämna boet och i

synnerhet om boet ligger lågt varnar honan och ibland hanen med morrande läten och näbbknäppning när man närmar sig. Kommer man riktigt nära burrar honan upp sig, trampar oroligt på sittgrenen och kan sedan flyga undan ett stycke. Går man i riktning mot henne flyger hon undan. Syftet är att fridstöraren ska följa efter henne och lockas bort från ungarna.

Man skall inte klättra upp till boet i tron att lappugglehonan inte anfaller. Även om hon inte är lika benägen att försvara äggen som ungarna kommer hon att göra utfall.

Sedan en unge eller ungarna lämnat boet och kanske sitter lågt ska även den som tror sig rutinerad vara mycket försiktig och stanna när ugglorna visar missnöje. Går man över gränsen flyger honan ibland undan och ner på marken eller sätter sig på en lutande stam där hon trampar, kvider, snörvlar, sänker eller flaxar lite med vingarna och betar sig som många andra fågelarter som försöker att avleda uppmärksamheten från ungarna genom att spela skadad. Beteendet kan vara hennes sista försök att vid tillfället locka bort den som närmar sig ungarna. Lyckas hon inte med det blir nästa steg att återvända och sätta sig i närheten och där förbereda sig för attack mot inkräktaren.

Har man kommit riktigt nära en unge och senast när den visar sin oro genom näbbknäppningar och/eller vingrörelser kommer honan till ungens undsättning. Situationen för den kanske annars fredlige och ”oskyldige” besökaren kan då bli fasansfullt obehaglig och farlig. I sällsynta fall gör också hanen anflygning mot den som oroar en unge men inte lika effektivt som honan.

Lappugglan gör som slagugglan slår klorna med stor kraft och precision mot axlar och huvud. Utsätt er därför inte för det och låt aldrig någonsin barn vistas i närheten av häckande större ugglor eller rovfåglar. En unge kan försvaras av föräldrarna även långt från boet. En regel som alltid bör följas vid vistelse nära häckande rovfåglars och ugglors bo med ungar är att hela tiden ha ögonkontakt med föräldrafågeln.

Lappuggleungar som känner sig trängda försöker att skrämmas genom att spänna ut vingarna och göra sig stora. Att gå nära med kameran rekommenderas inte då ungen kan hoppa upp mot ansiktet. Dessutom sitter honan i närheten beredd att hjälpa ungen.

10. ÄGGLÄGGNING OCH UNGARNAS UTVECKLING

Med 2-3 dagars mellanrum läggs de 2-6, vanligen 3-4 helvita äggen som ruvas i 28-30 dygn. Vanligtvis läggs äggen under senare delen av april. I Tidskrift för jägare o fiskare 1897 berättar magister J.A. Sandman om en kull lappugglor bestående av nio ungar i ett bo som hittades 1888 i lappmarken (finska?). I Sverige har omkring 900 lappugglekullar kontrollerats sedan 1950-talet till 2011 men bara två gånger har så många som sju (7) ungar påträffats (i Norrbotten 1978 och i Jämtland 2011).

Ibland kan den minsta ungen vara så liten i förhållande till den närmast större att det bör ha gått tre kanske fyra dygn mellan det att äggen lades. Hos större kullar ser man stora ålderskillnader mellan de yngsta och äldsta ungarna. Innan de blivit ca två veckor gamla lämnar honan sällan boet. Det är bara när hon måste lämna spyboll och spillning som hon behöver flyga av boet. Honan städar och håller rent i boet och äter upp äggskal, ungarnas spillning och spybollar så länge hon vårdar dem i boet.

Redan när ungarna är 8-10 dygn gamla kan de ta emot mindre sorkar och svälja dem hela. Fram till dess styckar honan bytena och matar ungarna. Vid runt fyra veckors ålder börjar en del ungar att klättra omkring på bogrenarna och senare på andra grenar i boträdet innan de slutligen hoppar ner på marken. Om boplatsen har ett av gassande sol mycket utsatt läge och om födotillgången är dålig kan ungar lämna boet farligt tidigt, ibland före 3 veckors ålder. Är födotillgången mycket god kan en eller flera ungar stanna kvar 5-6 veckor i boet eller boträdet.

Så snart som möjligt efter att ungarna lämnat boträdet söker de sig till lutande och böjda trädstammar, rotvältor, stubbar och annat tillgängligt som de lätt kan klättra upp i. Allt eftersom klättrar de högre upp i träden. När de sedan förflyttar sig i området hoppar de flaxande ner till marken för att uppsöka ett nytt objekt att klättra upp i och så håller ungarna på tills de är så pass utvecklade att de kan flyga mellan träden. Vid sju veckors ålder kan ungarna flyga kortare sträckor och är fullt flygga när de är 9-10 veckor då de allt mer ses koncentrera sig och lyssna efter rörelser på marken. I oktober eller vid cirka 20 veckors ålder blir de allt mer självständiga och överges snart av föräldrarna. Det är en känslig tid då ungfågeln måste lära sig att hitta och fånga byten utan att göra alltför många misstag vilket tär på deras uthållighet och kondition.

Under den första tiden sedan ungarna lämnat boet uppehåller sig kullen ibland flera veckor i närheten boplatsen men lika ofta kan de inom någon dag förflytta sig flera hundra meter. Det är bytestillgången som främst påverkar hur kullen rör på sig. Är tillgången på föda god och föräldrarna kan leverera byten ofta kan kullen stanna kvar i flera veckor men sedan ungarna blivit helt flygga drar kullen samlat vida omkring och kan då påträffas flera kilometer från födelseplatsen.

5 6 4 1 3 2

Mycket goda sorkår blir kullarna stora. Äggen läggs med 2-3 dagars mellanrum vilket syns på ungarnas utveckling. Den äldsta (1) är ungefär 25 dygn och den yngsta (6) ungefär 14 dygn gammal.

För ungarna är lutande stammar, stubbar, rotvältor och andra klättringsbara föremål viktiga. Bäst är stammar som lutar mot stora träd vilket gör att ungarna snabbt kommer i skydd när de lämnat boet men de kan också klättra på raka stammar om barken ger fäste för klorna.

Att sitta alldeles stilla i försök att undgå upptäckt är en instinkt redan hos ungarna.

Vid 5-6 veckors ålder kan ungen bara flyga några tiotal meter men när den 9-10 veckor gammal är den nästan lika skicklig flygare som föräldrarna åtminstone inne i skogen. Nu börjar den allt mer att lyssna och intressera sig av små rörelser och ljud från smådjur och insekter på marken.

11. HUR MÅNGA LAPPUGGLOR FINNS DET I SVERIGE?

Ofta anges antalet av en art baserat på hur många par man beräknar att det finns inom en viss areal och multiplicerar det med motsvarande yta eller biotop inom ett område t.ex. i landet, landskapet eller kommunen. Antalet lappugglor går inte att beräkna på det sättet och kanske inte heller med någon annan trovärdig metod. Jag använder en beräknad revirtäthet hos värdarterna duvhöken och vråkarna inom de skogliga områden där lappugglorna vanligtvis uppträder och häckar som utgångsvärde vid beräkning av det möjliga antalet häckande lappugglepar. Det är förstås inte alla duvhöks och vråkrevir som får besök av lappugglor. Dessutom är det numera mycket ojämn förekomst av revir hos rovfågarna. Hänsyn tas till konstgjorda bon och andra underlag som lappugglor använder. Samtidigt beaktas att många individer inte häckar ens under mycket goda sorkår t.ex. de som inte har hittat någon lämplig boplats och häckningspartner samt unga individer (2K) av båda könen som kan häcka året efter födelseåret om födotillgången är mycket god.

Efter 1970 och 1980-talets kraftiga ökning av beståndet gjorde jag en översiktlig beräkning av antalet och kom då fram till att det då bör ha funnits i medeltal omkring 3000-3500 lappugglor i Sverige (Stefansson O. 1997). Antalet varierar och regleras av häckningsframgången och mortaliteten som i sin tur påverkas av tillgången på bytesdjur och lämpliga boplatser i samband med smågnagarnas uppgångsår och toppår.

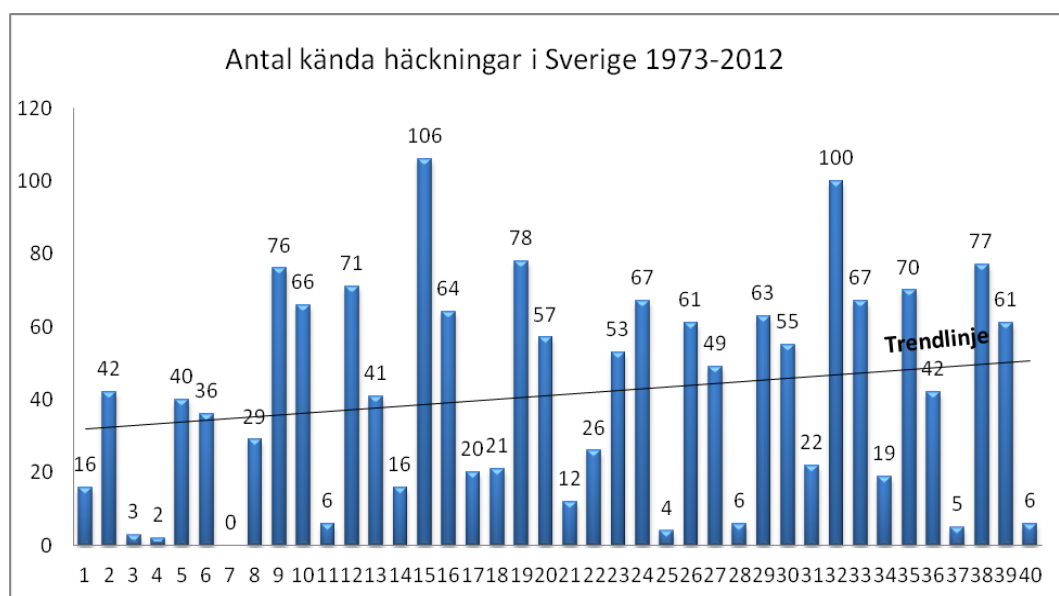
Överlevnaden hos ungfågarna regleras mer av bytestillgången än motsvarande för de gamla uggorna. Utmärgling, svält och viss predation samt olyckor av olika slag är viktiga dödsorsaker. Det sker ständigt omfördelningar genom att beståndet i vissa trakter och regioner minskar under några årtionden och faktiskt försvinner nästan helt från en del trakter och områden. Man kan samtidigt skönja en långsam och ibland en snabb ökning på andra håll. Frånvaron av faunhänsyn och fågelskyddåtgärder inom skogsbruket utgör den ojämförligt största influensen till den dramatiskt snabba minskningen i de tidigare väl kända reproduktionsområdena i norra Sverige.

I mellersta och övre Tornedalen samt Norrbottens inland och Lule lappmark där lappugglan områdesvis häckande i tämligen stort antal, under 1970, 1980 och 1990-talet har lappugglan nästan helt försvunnit som häckfågel. Skogsbrukets och då främst de större skogsägarrepresentanternas och brukarnas tyvärr allmänt uppvisade okunnighet och ständigt påvisade ointresse för praktisk naturmiljöhänsyn och faunavård är faktiskt den enda orsaken. I södra Norrbotten utgör dessutom slagugglans sedan 1980-talet mycket omfattande expansion också ett problem. Där hade lappugglan tidigare tillsammans med Pajala, Övertorneå och Överkalix kommun sin främsta förekomst och reproduktion i naturliga bon (rovfågelbon och grova murkna stubbar) i Sverige.

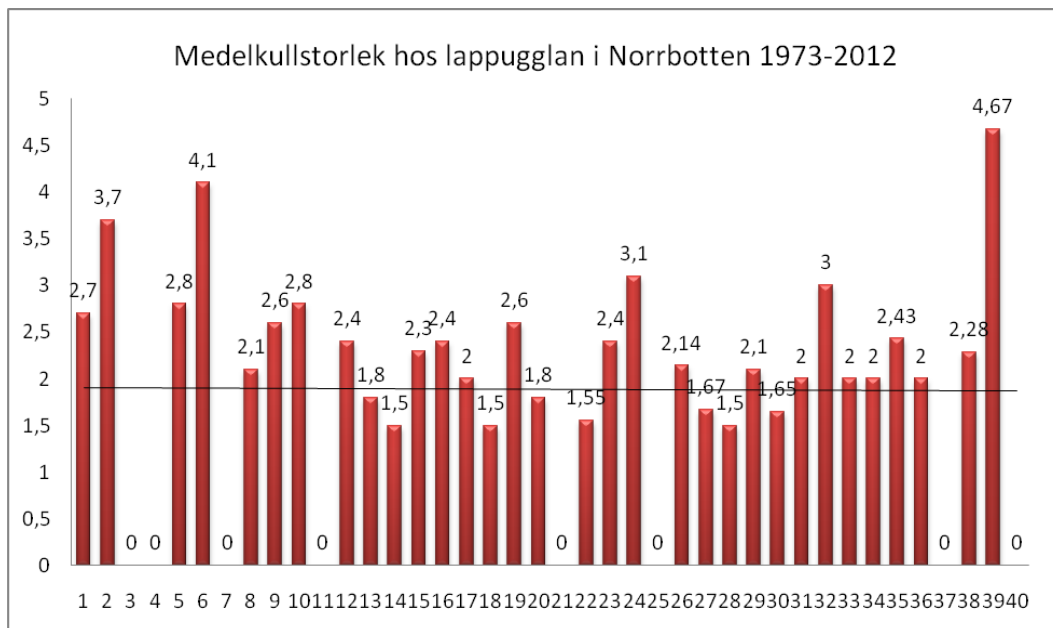
Jag uppskattar att det i medeltal finns 3000-3500, en blandning av gamla och unga, lappugglor i Sverige. Populationens storlek kan i runda tal variera mellan som lägst 2000-2500 individer efter en period av bottenår hos smågnagarna och uppgå till 4000-4500, kanske 5000 individer exempelvis hösten 2011 som en följd av 2010 och 2011 års mycket goda häckningsår. Jag utgår från en fiktiv 25 % dödlighet hos de unga lappugglorna under deras första år i smågnagarnas nedgångsfas och att

maxpopulationen kan ha halverats i slutet av gnarncykeln. Populationsökningen hos lappugglan förväntas ha ungefär motsvarande positiva värden i uppgångsfasen hos smågnagarna. Siffrorna är utan vetenskaplig grund men bör ha en viss giltighet. Den in- och utvandring av enskilda lappugglor som ständigt förekommer mellan länderna Finland, Norge och Sverige har marginellt inverkan på totalpopulationen i respektive land.

I medeltal har ca 40 häckningar rapporterats eller dokumenterats i Sverige per år sedan 1970-talet. Antalet kända häckningar/häckningsförsök per år kan förslagsvis multipliceras med faktor 6-8 som ett fiktivt värde vilket ger ett medelvärde av storleksordningen 240-320 häckningar/ häckningsförsök per år.

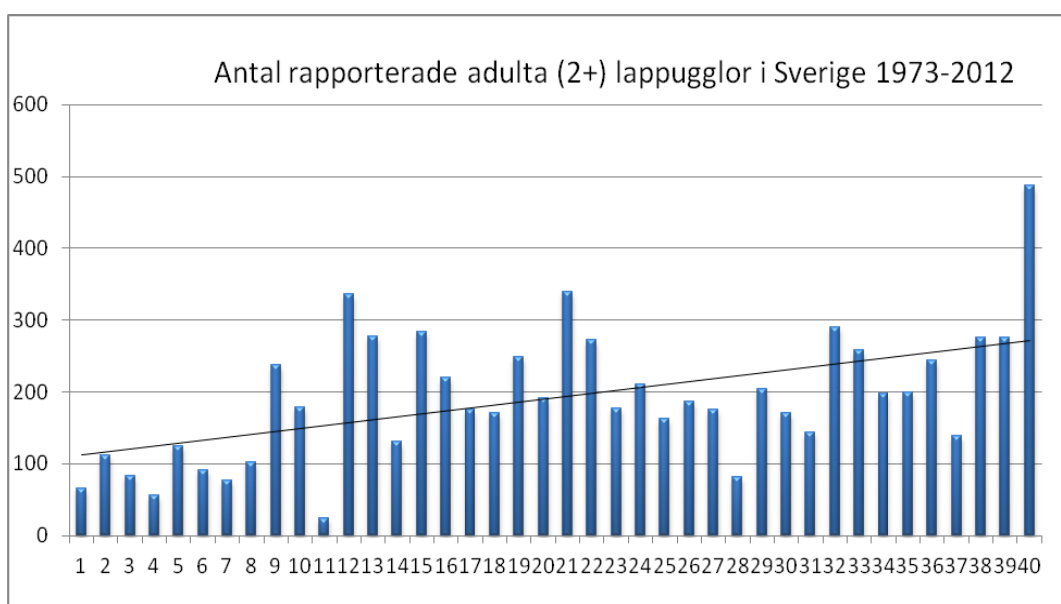

Antalet kända häckningar kan inte användas för att med säkerhet bedöma den svenska populationens storlek. Det verkliga antalet häckningar är betydligt större. Jag föreslår att antalet häckningar/häckningsförsök multipliceras med faktor 6-8 men bara som ett fiktivt värde. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

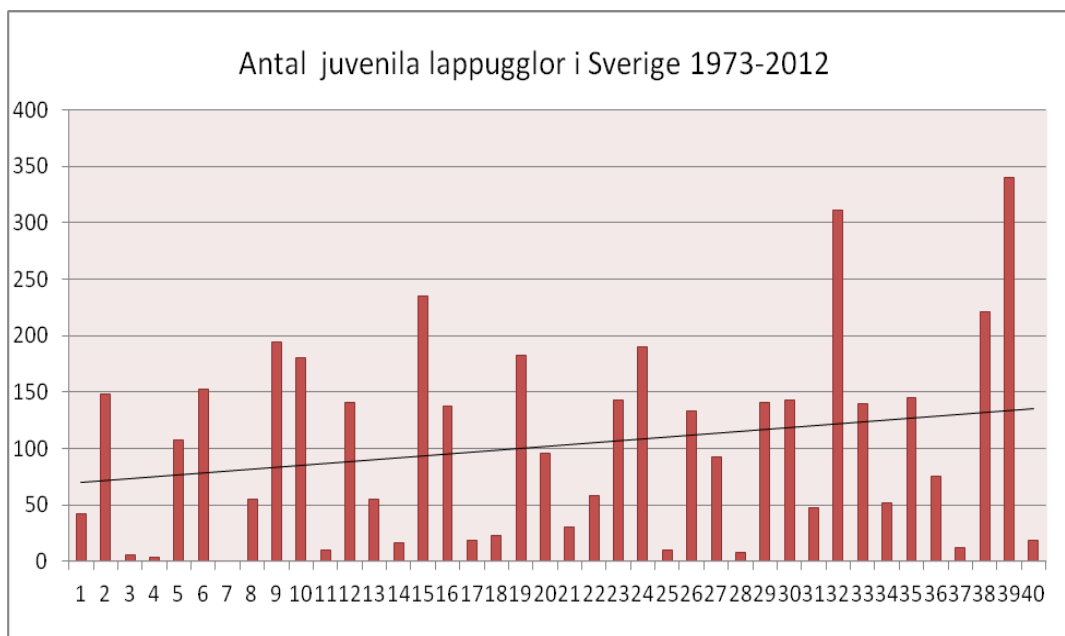
Medelkullen i Norrbotten perioden 1973-2012 (40 år) är ca 2 ungar (trendlinjen). Räknas enbart de år då häckningar påträffats/rapporterats blir medelkullen ca 2,35 ungar. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

Nedanstående diagram bör tolkas med viss reservation då det i antalet rapporterade lappugglor ingår adulta så väl som juvenila individer. Det går inte att särskilja dessa i rapporter om observationer eftersom ungarna vanligtvis blir självständiga från oktober månad och det därför finns ungfåglar med i rapporterna. Hittills under 2000-talet har de årliga rapporterna inklusive årsungarna i kända häckningar varierat mellan ca 90 och 600 lappugglor.

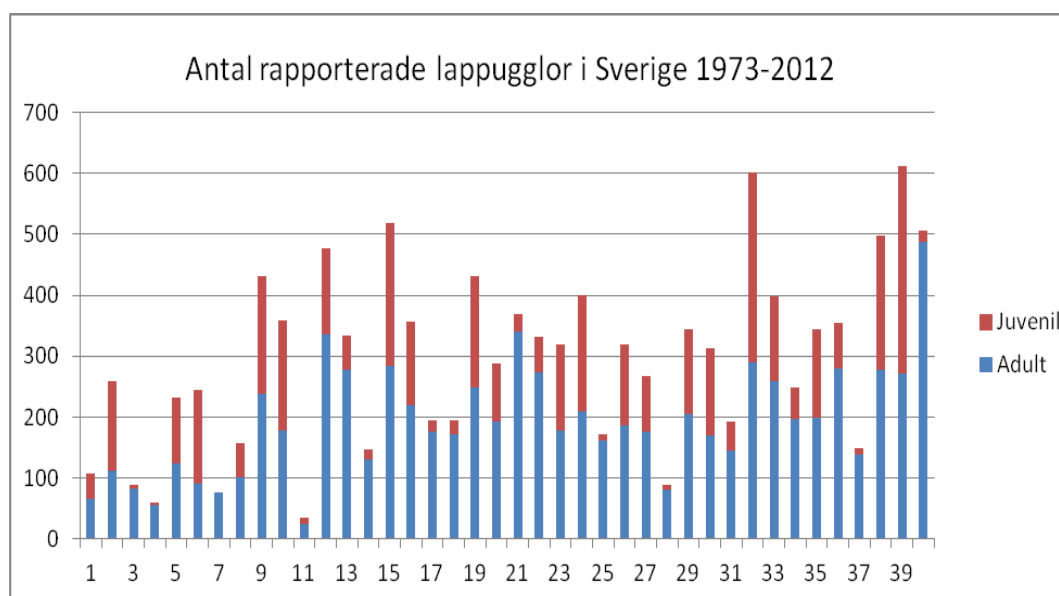

Antalet rapporterade adulta (2+) inklusive döda lappugglor i Sverige. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

Antalet ungar/juvenila baseras på kullar med känt antal ungar och kullar vars antal beräknats med ledning av medelkullstorleken hos kontrollerade häckningar. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

Antalet gamla (2K+) inklusive döda och unga (1K) lappugglor baseras på kända rapporterade observationer och antalet ungar i kontrollerade kullar samt beräknat antal ungar där antalet inte med säkerhet är känt. Antalet rapporterade lappugglor kan även här multipliceras med en faktor 6-8 men bara som ett fiktivt värde. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

12. LAPPUGGLANS PÅVERKAN PÅ ANDRA ARTER OCH VISE VERSA

Lappugglan är förmodligen en av de ”fredligaste” ugglearterna om man bortser från deras sätt att försvara ungarna. Det finns inga uppgifter om att lappugglor skall ha attackerat, skadat eller dödat andra fåglar eller djur än de som utgör deras byten. Om en lappuggla flyger i riktning emot och kanske t.o.m. ett kort stycke förföljer t.ex. en hermelin, ekorre eller skata som vistas på marken innebär det förmodligen att de faktiskt var utsedda till byten. Lappugglan är minst lika kapabel som slagugglan att döda medelstora fåglar t.ex. skata, nötskrika och järpe samt bisam eller ekorrstora djur men jag har själv inte sett det. Lappugglan är kanske inte alltid tillräckligt motiverad eller snabb för att ta sådana byten även om det sannolikt inträffar och framför allt om de varit skadade eller redan döda.

Eftersom många av de fågelarter som förekommer i lappugglans skog har påträffats framgångsrikt häckande nära häckande lappugglor kan man helt bortse från lappugglan som betydelsefull predator på annat än enstaka fågelungar t.ex. trastungar i bon på eller nära marken. Häckande fågelföräldrar är vanligtvis ljudliga och mycket irriterande för en predator. Därför undviker även lappugglorna att jaga där de blir mycket störda under jakten.

Exempel på arter som påträffats häckande inom ca 150m från samtidigt häckande lappugglor är duvhök sparvhök, ormvråk, bivråk, fjällvråk, tjäder, pärluggla (i samma träd fyra meter under lappugglan), hökuggla, korp, mindre hackspett, tretåig hackspett, spillkråka, svartvit flugsnappare, svartmes, trädkrypare, rödstjärt, rödvingetrast, grönsångare m.fl. Lappugglor har flera gånger påträffats häckande 100-150m från varandra.

Fjällvråk och korp är endast misstänkta för att ha tagit respektive skadat lappuggleungar. Då bevis saknas bör fåglarnas ”heder” inte ifrågasättas för detta eftersom båda arterna häckat mycket nära häckande lappugglor utan några påvisade negativa följder.

Slagugglan är starkt revirhävande och påverkar lappugglan negativt då de också utnyttjar samma habitat. Slagugglan har negativ influens på flera ugglors och rovfåglars möjligheter att häcka i slagugglehanens revir eller jaktområde som under häckningstid sträcker sig upp emot 1,5-2 km från boplatsen. Vintertid har revirhonor påträffats 4-6 km från boplatsen. Fördjupad forskning ur etologiskt perspektiv skulle vara mycket värdefull för att inte säga ovärderlig.

Pärlugglan kan häcka mycket nära häckande lappugglor men däremot inte i områden där slagugglan samtidigt häckar och hävdar sitt revir.

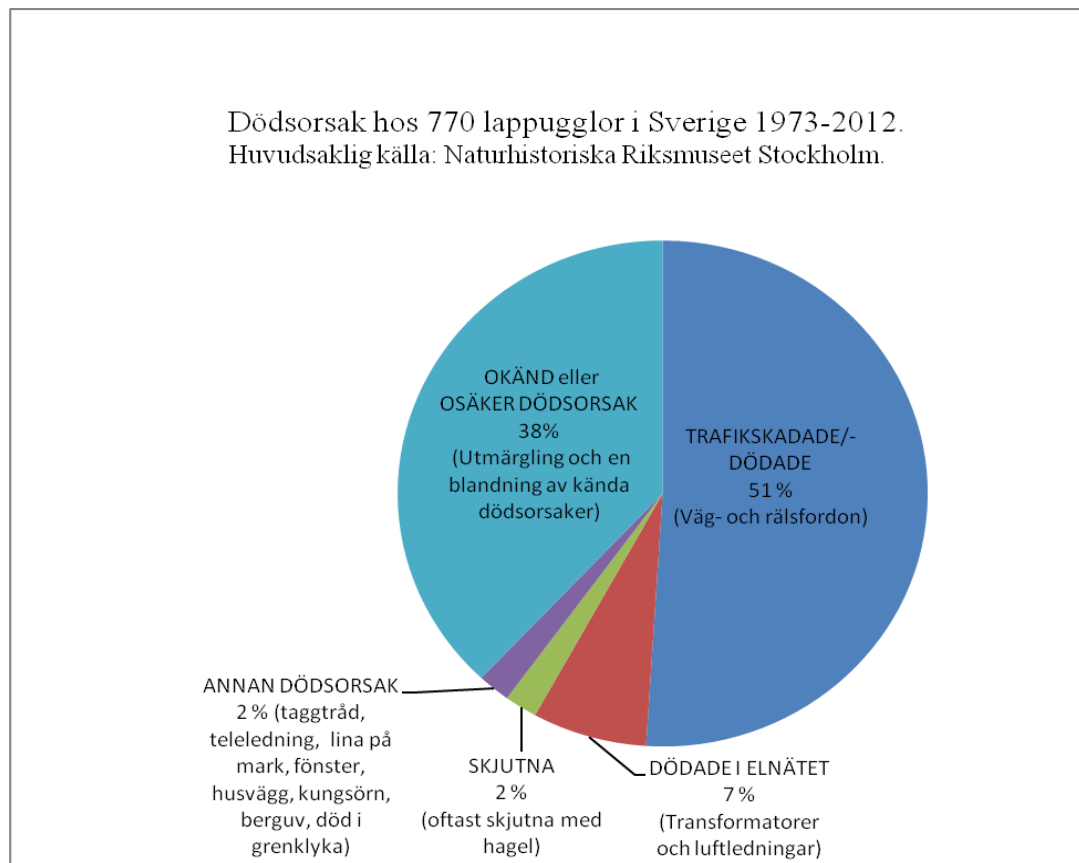

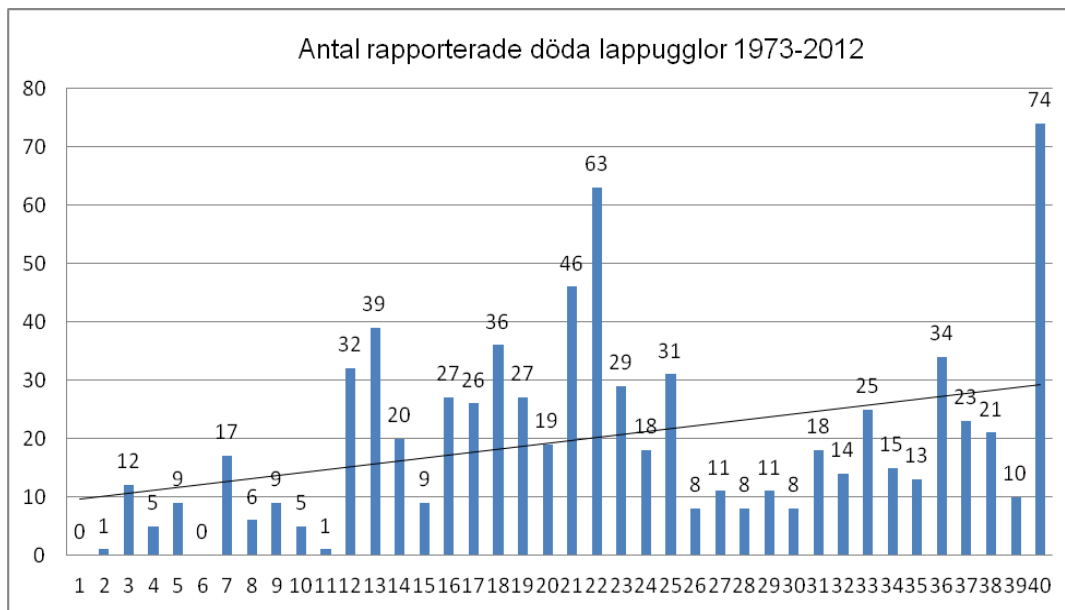
13. HOT, FAROR OCH OLYCKOR SOM DRABBAR LAPPUGGLOR

Avverkningarna av duvhökens, ormråkens och bivråkens häckningsplatser som lappugglorna är beroende av är de huvudsakliga och mycket allvarliga hoten mot lokala och regionala populationer. Kollision med fordon och ledningar som orsakar vingbrott och andra svåra skador gör att de inte kan skaffa föda, blir utmärglade och dör svältdöden. Undernäring orsakat av födobrist drabbar främst unga lappugglor i samband med sorkkrascher. Predation på lappugglor i alla åldrar förekommer men dess omfattning kan inte uppskattas. Påskjutning förekommer men är mycket sällsynt i modern tid och har marginell inverkan på lokala populationer.

Väg- och järnvägsfordon, elanläggningar som inte fågelsäkrade transformatorer, frånskiljare och luftledningar inklusive järnvägsnätet och stängseltrådar skadar och dödar många lappugglor. Även taggtråd, nät och tunna linor har lappugglor trasslat in sig i, skadats och omkommit. En lappuggla med avskjuten vinge som frusit fast i utsträckt läge fick avlivas. En annan som vid kollision med en bil blev blind på ena ögat fick avlivas. Detta är bara exempel på en mängd varianter av skador hos omhändertagna lappugglor.

Det är sällsynt att lappugglor setts bli dödade eller påträffats dödade av andra fåglar eller djur. Det är sällan möjligt att av rester av en fågel veta om den dödates av predatoren eller redan varit skadad eller död. De arter som sannolikt och i några fall säkert har dödat och bevisligen ätit av vuxna lappugglor i Sverige är kungsörn (dödat och ätit), duvhök (dödat och ätit) och berguv (troligen dödat och ätit) räv (ätit). I Finland har fjällvråk setts äta på en död lappuggla.

Antal kända lappugglor som har rapporterats döda i Sverige under 1973-2012. Huvudsaklig källa är Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm. Övriga källor: Nordanskogens vagabond (Stefansson O. 1997) samt supplementen 1-4 till boken. Diagram: År 1=1973 - år 40=2012.

När lappugglan jagar är den så upptagen av att fånga bytet att den inte reagerar för faror. Lappugglan flyger oftast bara någon meter över marken när den flyttar sig mellan olika platser och är därför mycket sårbar. Många lappugglor skadas och omkommer när de korsar trafikerade vägar. Foto Matti Suopajarvi, Tornio. <http://www.flickr.com/photos/mattisj>

Övervakat möte på Vibbybanken.

Viltstängsel erbjuder bra sittplatser under jakten på sork som kilar omkring i diket och på vägrenen. Ugglorna vänjer sig vid trafiken och blir lätt trafikoffer när de ska korsa vägen. I vilken omfattning lappugglor och andra fåglar flugit in i och skadats av viltstängsel är okänt.

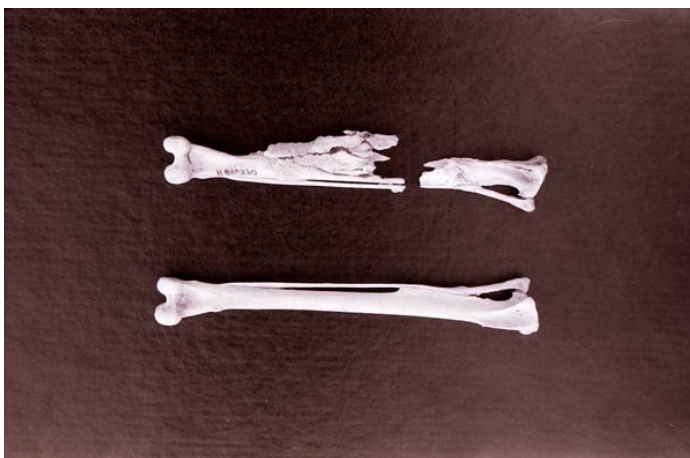
Bilföraren som kolliderade med den här lappugglan stannade inte. Den upptäcktes av en annan trafikant som larmade. Skadorna var mycket allvarliga och ugglan fick avlivas. Det är ett allmänt beteende bland bilister att inte stanna vid kollision med fåglar eller mindre djur. En del omhändertas eller rapporteras av efterkommande bilister.

Vid en beräkning jag baserat på utmärglade, döende och döda lappugglors vikt är förlusten maximalt 38% (troligen redan vid 35%) av medelvikten hos honan respektive hanen en gräns för om individen skall kunna överleva även vid en förbättrad födosituation. Problemet är att en så försvagad lappuggla inte längre har fysisk förmåga att jaga byten vid så extrem viktnedgång och uttorkning. Chock och syrebrist i hjärta och kärlsystem gör att även vitala organ som lever och njurar inte klarar av att upprätthålla livsviktiga funktioner. Det är inte djuretiskt att försöka rädda en så utmärglad lappuggla. Det är humanare att avliva den.

Jagande lappuggla på skottskadad mötesplatskylt. Ugglan löper betydligt större risk att bli trafikoffer då den korsar en trafikerad väg eller järnväg än att bli skjuten.

Bara ett fåtal skjutna eller påskjutna lappugglor har påträffats varför mörkertalet kan vara stort. En hona som jag fångade in för ringmärkning den 24 mars 1984 hade en gammal skottskada där höger ben var obrukbart under knäleden. Hon vägde 1050g. Den 13 maj påträffades hon död uppe i en gran en km från platsen. Ugglan sändes som sig bör till Naturhistoriska Riksmuseet (NRM). Det visade sig att vadben och skenben (tibia och fibula) krossats och att benfragmenten i delen närmast tarsen delvis hade läkt samman vilket tyder på att skadan var flera veckor gammal skottskada.

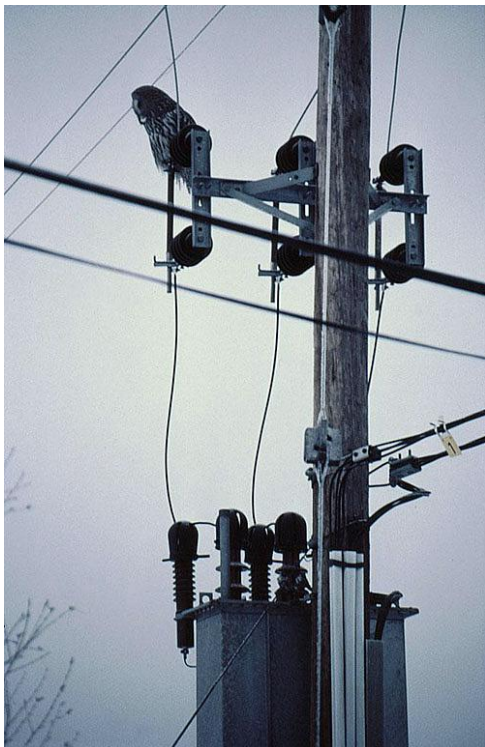
Vadben och skenben från skottskadad lappuggla funnen död 1984-05-13. NRM:s material

Vuxen lappugglehane slagen vid boet, plockad och delvis äten av duvhök. Spillning efter höken fanns på platsen. En ung ca 4 veckor gammal unge hade också dödats och plockats intill boet. Ordinarie duvhöksbo (alternativbo) i närheten var inte bebott det året. Då de båda arterna ofta häckar intill varandra och inga sådana händelser hittills iakttagits kan man förmoda att det var en icke häckande duvhök från samma revir eller en annan kringströvande duvhök som utfört detta.

Lappugglan har landat på säkringsstativet till en fågelsäkrad stolptransformator. Många slagugglor har omkommit i stolptransformatorer, fränskiljare och andra inte fågelsäkrade elanläggningar. De är ett gissel även för flera andra arter bl.a. berguv. På den högra transformatorn fanns också skelettdelar av en ung i reviret född och ringmärkt slaguggla. Slagugglan på den övre bilden är en 2K, alltså född året innan. De osäkrade transformatorerna är ännu (2013) inte åtgärdade vilket innebär att fler fåglar med stor säkerhet kommer att dödas i dessa anläggningar.

14. RINGMÄRKNING GER MYCKET VÄRDEFULL INFORMATION

Ringmärkning är det hjälpmedel som ger möjligheter att få information om en arts och populations status, beståndsutvecklingen och en fågelindivids levnadshistoria från födelseplatsen eller märkplatsen till fyndplatsen. Individer som kontrolleras upprepade gånger under en lång följd av år på en och samma plats eller på olika platser i landet eller i andra länder har alltid en spännande historia att berätta. I samband med ringmärkning dokumenteras vissa basdata som tid, plats, kullstorlek, ungarnas utveckling och vilka föräldrarna är om de ringmärks eller redan är märkta samt om de har några synliga skador eller defekter t.ex. om någon klo saknas. T.o.m. 2012 har 3073 lappugglor ringmärkts i Sverige.

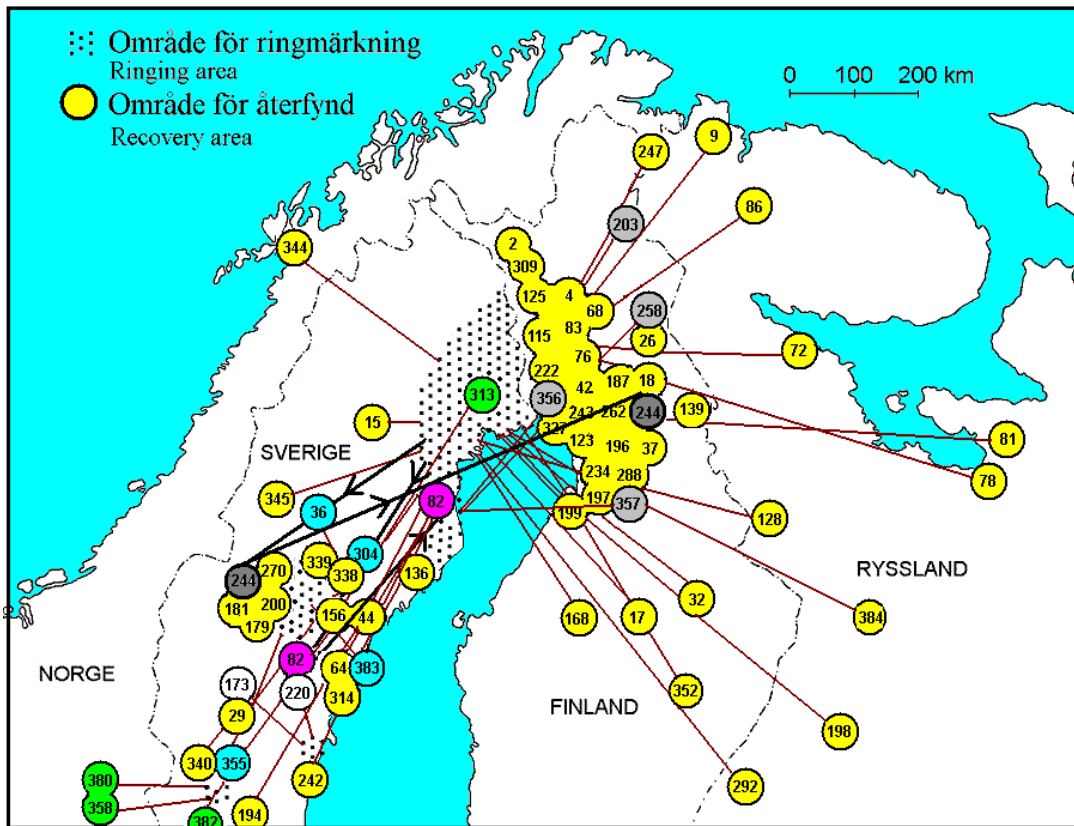
Dan Henriksson ringmärker en lappuggleunge som lämnat boet 3-4 dagar tidigare.

394 ringmärkta lappugglor har hittills rapporterats återfunna varav 181 döda. Av de 394 är 37 återfunna i Finland, nio i Ryssland och fyra i Norge.

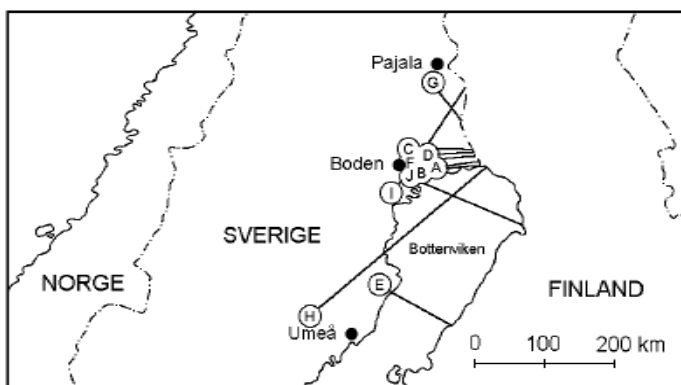
Söder om Jämtland och Medelpad har ett mindre antal lappugglor ringmärkts och återfunnits.

Återfynd och kontroller ger information om vart och när individen förflyttat sig, ålder i olika skeden, kön, könsmognad, partnerskap, ortstrohet, individens kondition, kullsyskonens spridning, överlevnad, dödlighet m.m.

Återfynd av i Sverige ringmärkta lappugglor utanför områdena för ringmärkning. Samtliga med gul färg samt nr 82 och 244 är ringmärkta i Norrbotten, ljusgrå i Västerbotten, blå i Jämtland, grön i Dalarna, vit i Hälsingland och mörkblå i Ångermanland. Övriga återfynd och kontroller är gjorda inom resp. prickat märkområde. Nr 382 och 387 återfanns i trakten av Karlstad resp. Västerås och är de för närvarande sydligaste återfynden.

Återfynd i Sverige av i Finland ringmärkta lappugglor.

Observera att linjen mellan område för ringmärkning och återfynd är fiktiv då lappugglans förflyttningar under mellantiden inte är kända. Det är inte konstaterat om någon av lappugglorna har passerat över öppet hav i Bottenviken.

Ringmärkning kommer även i framtiden att vara ett ovärderligt hjälpmedel inom ornitologisk forskning och en mycket viktig del i miljöövervakningen. Hur viktigt avgörs av vilka behov samhället har av miljö och fauna övervakning, artanpassad faunavård och biotopskydd samt vilka incitament samhället är beredd att ställa upp med och i vilken omfattning ideellt engagemang kan upprätthållas.

Ett urval återfynd och kontroller med kommentarer.

Nedan förtecknade återfynd och kontroller representerar de flesta typer av återfynd. De som inte finns med i den här förteckningen är tagen/äten av berggub, dödad i stolptransformator, skjuten, funnen död på lok och järnvägsvagn, fastnat i bilens takbox, funnen död med plast i mage och svalg samt bounge som dött av svält då honan trafikdödade samt bounge som drunknat i vattenfyllt dike.

Ringmärkare och vem som gjort kontrollerna anges om annan än jag själv. Återfynd med siffror eller bokstäver inom parentes () återfinns delvis på ovanstående karta. Samtliga finns redovisade i boken Nordanskogens vagabond (Stefansson 1997) och supplementen till boken.

9208503 (6) och **9209550** (7): De är kullsyskon, födda och ringmärkta av Olle Hedvall den 24 juni 1969 i Bodens kommun. Den 29 juni 1981 kontrollerades de häckande tillsammans och var då 12 år gamla (13K) och häckade endast 6 km från födelseplatsen.

9209550 (honan) kontrollerades dessutom häckande 1980, 3 km från födelseplatsen och även 1982, 1 km från 1981 års boplat. Hennes kullsyskon har inte påträffats fler gånger.

Anm. Lappugglorna har varit extremt stationära under 12-13 år trots flera mellanliggande år med mycket dålig sorktillgång. Man kan utsluta att de kan ha gjort några omfattande eller långa vandringar under denna period.

9202186 (9): Bounge ringmärkt av Erik Lansgren den 20 juni 1970 i Övertorneå kommun. Skjuten den 8 november samma år i trakten av Murmanski i dåvarande Sovjetunionen, 490 km NNO om födelseplatsen.

Anm. 1970 var ett mycket bra sorkår fram till hösten/vintern då sorkkraschen inträffade.

9210047 (15): Bounge ringmärkt 24/6 1973 i Bodens kommun. Den (3K) satt vid vägkanten och blev påkörd av buss den 4 september 1975 mellan Auktsjaur och Moskosel i Arvidsjaur kommun.

Anm. 1973 och 1974 var mycket goda sorkår. Sorkkrasch hösten/vintern 1974 ledde till två riktiga bottenår 1975 och 1976.

9216129 (29): Bounge ringmärkt den 22 juni 1977 i Bodens kommun. Fot med ring upphittad (3K) under älgjakt den 12 september 1979 nära Sveg i Härjedalen 570 km SV om födelseplatsen.

Anm. 1977 och 1978 var mycket goda sorkår. 1979 var ett bottenår som följde av sorkkraschen hösten/vintern 1978.

9216134 (31): Bounge som ringmärktes den 24 juni 1977 i Luleå kommun och påträffades häckande som hona i Bodens kommun 40 km från födelseplatsen 1980, 1982, 1984, 1987 och 1992. Sista gången hon kontrollerades var den 21 mars 1993 och var då 16 år gammal (17K).

Anm. Hon var extremt stationär under 13 år 1980-1992. Intressant är att hon i mars 1993 uppehöll sig mitt emellan födelse och häckningsplatsen. Vårvintern 1993 observerades ovanligt många lappugglor över hela Norrland.

9214175 (35): Bounge ringmärkt av Erik Lansgren den 6 juni 1978 i Övertorneå kommun. Kontrollerad som häckande hane (15K) i Bodens kommun den 15 mars 1992.

9220363 (40): Den första lappugglehona som konstaterats häcka som ettårig (2K). Hon föddes 1980 och ringmärktes den 3 juli i Luleå kommun och kontrollerades häckande 1981 i samma bo som hon föddes. 1984 och 1988 kontrollerades hon häckande 9 km från födelseplatsen. Häckningarna gjordes 1,5 km från varandra.

Anm. 1980 var ett s.k. uppgångsår hos smågnagarna och 1981 ett bra år med många häckningar i Norrbotten och även i Lappland. I Syd-Norge (2011) häckade flera ettåriga lappugglor 2011 (Berg T. m.fl. 2011).

9220380 (48): Ringmärkt som bounge (hane) den 14 juli 1980 i Bodens kommun.

M 13575 (C) märkt som bounge (hona) av finsk ringmärkare den 5 juli 1981 i Keminmaa Finland. De kontrollerades häckande tillsammans i Luleå kommun den 14 juli 1987, 120 km från honans och 17 km från hanens födelseplats. De var då i åldern 8K resp. 7K.

Anm. Ett trevligt svenskt/finskt sammanträffande.

9224755 (54): Ringmärkt som bounge (hane) den 24 juni 1981 i Bodens kommun.

M 15991 (B) märkt som bounge (hona) ringmärkt av finsk ringmärkare den 17 juni 1981 i Tervola Finland. De kontrollerades häckande tillsammans i Luleå kommun den 23 juni 1984, 127 km från honans och 36 km från hanens födelseplats. Båda var då i åldern 4K.

Anm. Ännu ett trevligt nordiskt möte mellan två treåriga lappugglor.

M 17451 (D): Häckande hona (3K+) ringmärkt av finsk ringmärkare den 18 juli 1981 i Finska Lappland. Kontrollerad (17K+) i Luleå kommun den 12 mars 1995, 120 km V om märkplatsen.

Anm. Detta är en av världens äldsta kända lappugglor.

9224765 (56): Ringmärkt som bounge den 26 juni 1981 i Bodens kommun. Hona kontrollerad häckande 1985, 1988, 1991 och 1992 (12K) i Luleå kommun. Hon häckade 1985 och 1991 med en och samma hane (9235246). 1988 häckade hon med en annan hane (9224788) som också var född 1981 bara 3 km från där också hon föddes 1981. Det är okänt vilken hane hon häckade med 1992.

Anm. Den hittills enda hona som konstaterats "skilja sig" från sin hane, häcka med en ny och sedan "ta tillbaka" sin gamla kärlek.

9225307 (77): Ringmärkt som bounge av Kjell Patomella den 20 juni 1982 i Pajala kommun. Häckande hona (6K) kontrollerade den 2 juli 1987 nära Vuollerim, Lule Lappmark.

9225308 (78): Häckande hona (2K+) ringmärkt av Kjell Patomella den 20 juni 1982 i Pajala kommun. Hon påträffades död under en kraftledning den 25 februari 1989 (9K+) nära Onega i Arkhangelsk i Sovjetunionen. 900 km OSO om häckningsplatsen.

Anm. Hon är den vuxenmärkta lappuggla som påträffats längst bort från märkplatsen.

9225499 (81): Ringmärkt som bounge den 2 juli 1982 i Överkalix kommun och påträffades död den 27 november 1984 (3K) också den nära Onega i Arkhangelsk i Sovjetunionen, 850 km O om födelseplatsen.

Anm. Detta är den bounge märkta lappuggla som påträffats längst bort från sin födelseplats.

9225344 (82): Ringmärkt som bounge av Kjell Patomella den 3 juli 1982 i Pajala kommun. Kontrollerad som häckande hona (6K) i Medelpad den 19 juni 1987 av Nils Lundmark 650 km SV om födelseplatsen. Den 27 april 1994 återfanns den död (13K) på en åker i Skråmträsk Västerbotten.

Anm. Intressant kontroller då ugglan vid andra kontrollen var ”på väg” i riktning tillbaka mot födelseplatsen.

9236936 (124): Den 23 juni 1987 ringmärktes denna bounge i Luleå kommun och påträffades den 10 februari 1990 (4K) hängande död i ett träd i en 20 meter lång tråd, en lina som används vid skogsplantering och som lämnats kvar på ett hygge 26 km från märkplatsen.

Anm. Det var plågsamma dagar att avsluta sitt liv hängande i ett träd med ena vingen intrasslad i en tunn lina som skogsägaren lämnat på hygget.

9237063 (147): En mycket stationär hane (2K+) som ringmärktes den 17 april 1988 i Bodens kommun flög den 5 september 1996 (10K+) in i sidan på en passerande minibuss 2 km från märkplatsen. Ugglan togs omhand och jag kunde efter besiktning släppa den efter 11 timmar. Ugglan satte sig i en gran och började direkt jaga sork.

Anm. Ett tydligt exempel på att lappugglor inte kan uppmärksamma fordon som ett hot när de korsar deras flyktväg.

9238236 (164): Bounge märkt i Luleå kommun den 25 juni 1990. Den 8 juli, efter 13 dagar hittades ringen vid en rävlya 2,5 km från födelseplatsen.

Anm. Ett bra bevis på att räven även kan vara predator på lappuggleungar.

9239046 (188): Ringmärkt som bounge den 29 juni 1991 i Bodens kommun. Kontrollerad som häckande hona i sex olika bon 1995, 1996, 1998, 2000, 2001, 2002 och 2004 (14K) 25-29 km NNO om födelseplatsen.

Anm. Hon var född i ett konstgjort bo och häckade 1995 och 2000 i ett annat konstgjort bo. Övriga år häckade hon i duvhöksbon i två olika revir. Båda duvhöksrevirens bon förstördes medvetet av skogsägarna vid avverkningar.

9243818 (198): Hona (2K+) ringmärkt den 7 mars 1993 i Luleå kommun. Funnen död den 10 juni 1994 i Prjaza, Karelien i Ryssland 660 km SO om märkplatsen.

Anm. I Norrbotten var tillgången på smågnagare mycket liten 1993 och liten 1994.

92248705 (213): Häckande hona (bedömdes vara 3K+) ringmärkt den 29 juni 1995. Kontrollerad häckande 1996, 43 km NNO om märkplatsen, 1998 2,5 km S om märkplatsen och därefter 2001, 2002, 2004 och 2005 samtliga år häckande i samma bo 4 km från märkplatsen (13 K+).

Anm. 1995 och 1996 var mycket goda sorkår, ändå flyttade hon 43 km för att häcka. 1997 var ett bottenår och inga häckningar rapporterades i hela Norrland. Hon "återvände" sannolikt vintern 1997/1998 och kontrollerades häckande under flera år nära 1995 års häckningsplats, ända tills boet avverkades våren 2006.

9237148 (218): Bounge ringmärkt av Lars Larsson den 26 juni 1996 i Överkalix kommun. Ugglan (1K) eldödades den 2 november samma år 90 km NNV födelseplatsen.

Anm. Det är okänt i vilken omfattning lappugglor dödas i elddistributionsnäten, transformatorer och frånskiljare m.m. Det är bara i ett fåtal fall orsak till direkt elavbrott men skadorna på fåglarna är dödliga. Därför hittas sällan ugglor och andra fåglar som när de faller till marken ganska snart tas omhand av traktens predatorer.

9248879 (244): Häckande hona (2K+) ringmärkt den 13 juli 1996 i trakten av Strömsund, Luleå kommun. Kontrollerad häckande den 28 juni 1998 i trakten av Strömsund, Jämtland av Håkan Engström, 425 km SV om märkplatsen. Den 29 april 2000 återfanns den död i Posiosärkelä Finland, 250 km O om märkplatsen.

Anm. En intressant "vagabond" som två år efter ringmärkningen påträffades i Jämtland och efter ytterligare två år i norra Finland (se återfyndskartan).

9248892 (247): Hona (2K+), mager 950g, ringmärkt den 20 april 1997, Melderstein Luleå kommun. Funnen död (utmärglad (800g) den 8 april 1998 i Skøytnes, Pasvik, Norge, 470 km NO märkplatsen. Flera andra lappugglor hade påträffats döda i Pasvikområdet denna vinter.

Anm. Detta är det första fyndet av en i Sverige ringmärkt lappuggla. Man förväntar sig inte att en så pass mager hona förflyttar sig så långt. 1997 var ett bottenår hos smågnagarna. Sommaren/hösten 1997 ökade smågnagarstammarna och 1998 blev ett bra år i norra Sverige.

9259690 (270): Häckande hona (2K+) ringmärkt den 13/7 1998 i Kalix kommun. Kontrollerad häckande i samma bo 2002, 2004 och 2008 i trakten av Hammerdal Jämtland, 470 km SV om märkplatsen.

9281150 (286): Häckande hona (2K+) ringmärkt den 23 juni 2001 i Luleå kommun. Kontrollerad häckande 2002 i samma bo. Därefter kontrollerades hon häckande 2010 och 2011 i Tervola, Finland, 120 km O om märkplatsen.

9260817 (322): Häckande hona (2K+) ringmärkt den 20/6 2001 i östra Jämtland. Funnen nyligen död (8K+) under boet den 13/6 2007.

Anm. Ugglan var förmodligen dödad men med säkerhet plockad och äten av en större rovfågel, troligen kungsörn. Hon hade sannolikt tagits i boet under ruvningen och dödats ca 5 m från boträdet 3-4 veckor tidigare. Boet fanns i en tall i en frilagd mindre dunge på ett hygge. Om det fanns ägg eller döda ungar i boet kunde tyvärr inte kontrolleras.

9235636 (352): Bounge ringmärkt av Kjell Patomella den 15 juni 2002 i Pajala kommun. Hona kontrollerad häckande den 23 juni 2010 (9K) i Bodens kommun samt den 29 juni 2013 (12K) kontrollerad häckande vid Pieksämäki söder om Kuopio i Finland, 560 km SW om födelseplatsen.

Anm. Hon är en av mycket få lappugglor som konstaterats häckande så långt från födelseplatsen. De flesta långväga återfynden har varit förolyckade lappugglor.

9239081 (194): Häckande hona (2K+) ringmärkt den 21 juni 1992 i Bodens kommun. Funnen trafikdödad den 2 juli 1995 (5K+) nära Lundbjörken i Dalarna.

9282160 (340): Häckande hane (2K+) ringmärkt den 28 juni 2003 i Luleå kommun. Funnen nyligen död den 3 januari 2009 (8K+) nära Lima i Dalarna.

Anm. Båda påträffades ca 680 km SV om respektive häckningsplats i Norrbotten.

9264899 (313): Bounge ringmärkt av Börje Flygar den 10 juni 2003 i Dalarna. Hona (4K) som kolliderade med lastbil den 7 april 2006 strax utanför Boden, Norrbotten, 680 km NNO om födelseplatsen. Hon släpptes den 10 april men skadades i kollision med en bil den 23 april 10 km från utsläppsplatsen och avlivades den 6 maj på grund av skadorna.

Anm. Hon representerar ett av de intressantare återfynden eftersom hon förflyttat sig så långt norrut i förhållande till födelseplatsen.

9282602 (326): Bounge ringmärkt den 7 juni 2004 i Bodens kommun. Kontrollerad som häckande hona den 18 juni 2007 30 km SSO om födelseplatsen. Den 5 april 2010 kontrollerades hon jagande sork 6 km tillbaka i riktning mot födelseplatsen men häckade inte förrän 2011 då hon kontrollerades den 28 maj. Den 27 mars 2012 hittades hon trafikdödad och äten av något djur 96 km norr om födelseplatsen.

Anm. 2011 var ett fantastiskt bra sorkår men tydligen kraschade större delar av sorkpopulationen framförallt i samband med den mycket långa regnperioden med nästan dagligt regnande fr.o.m. september till mitten av december i Norrbotten och flerstädes. Markerna var mättade av vatten och smågnagarnas tillhåll särskilt i lägre terräng översvämmades. Förhållandena var de sämsta tänkbara, främst för ungfåglarnas överlevnad. Dessutom blev vintern snörik vilket gjorde sorkjakten ännu svårare för ugglor. Det kan med fog förmodas att många, kanske de flesta,

av lappugglorna började ströva i olika riktningar i sök efter bättre jaktmarker. Den här lappugglehonan är ett exempel på det. Tyvärr flyttade hon i fel riktning.

9282622 (344): Ringmärkt som bounce den 11 juni 2004 i Bodens kommun. Funnen den 3 maj 2009, död (6K) sedan minst en vecka i Ulvik, Tjeldsund, Nordland Fylke i Norge, ca 50 km VNV om Narvik och 390 km NV födelseplatsen. **Anm.** Detta är den andra svenskmärkta lappugglan som påträffats i Norge. Dess fyndplats i nordvästlig riktning ut mot atlantkusten måste betraktas som unik.

9282633 (304): Bounce ringmärkt av Dan Henriksson 14 juni 2004 i Jämtland. Endast ringen av ugglan hittades den 13 juni 2005 (2K) i ett kungsörnbo i Västerbotten, 210 km från födelseplatsen.

Anm. Lappugglan är ett lättfångat byte för kungsörn. Vid flera tillfällen har fjädrar av lappuggla påträffats i och vid häckande kungsörnars bon i Sverige. Även i Finland har flera liknande fynd gjorts och senast 2012 fann Matti Suopajärvi, Tornio Finland bl.a. en av hans 1996 ringmärkta lappugglor död i ett kungsörnbo. Den var då en av världens äldsta kända lappugglor.

9282660 (355): Bounce ringmärkt av Dan Henriksson den 15 juni 2004 i Jämtland. Trafikdödad den 2 juni 2010 (7K) mellan Garsås och Mora, Dalarna, 260 km SSV födelseplatsen.

Anm. Mer än 500 lappugglor har ringmärkts i Jämtland men detta är den enda av dem som påträffats söder om födelse eller märkplatsen.

9287034 (377): Bounce ringmärkt av Sören Berggren den 9 juni 2010 i Luleå kommun. Hona kontrollerad häckande den 19/6 2011 i Bodens kommun 23 km från födelseplatsen.

Anm. Hon var en av fem ungar i sin kull och fick själv fem ungar. Att hon häckade som 2K visar bara att 2011 var ett fantastiskt sorkår. Även andra unga lappugglor häckade bl.a. i sydöstra Norge där både 2K hanar och honor påträffades häckande.

En riktigt mätt och välgödd hona kan väga 1,55 kg. Medelvikten är 1,2 kg. Hanens medelvikt är 0,9 kg men kan väga 1,15 kg.

*Sedan honan infångats går ringmärkningen av ungarna "smärtfritt". Alla metoder för fångst för ringmärkning av fåglar måste godkännas av Ringmärkningscentralen vid Naturhistoriska Riksmuseet som är tillståndsgivande myndighet.
Foton Anna-Märtha Stefansson.*

Dan Henriksson, Stugun i Jämtland har här samlat in hela kullen för ringmärkning. Den invigde förstår att honan hålls fången den stund som ringmärkningen pågår.

15. POPULATIONENS UTVECKLING I SVERIGE UNDER 200 ÅR

Att lappugglan fanns spridd över hela Norrland under 1800-talet framgår av i litteraturen beskrivna observationer som i de flesta fall bestod av skjutna exemplar i tron att lappugglan var skadlig för det jaktbara viltet. Även i landskapen runt Mälardalen samt i Dalarna, Värmland, Östergötland och Småland observerades enstaka lappugglor liksom i mellersta och sydöstra Norge. Faktum är att utbredningen i Sverige inte har förändrats nämnvärt under de senaste 200 åren medan däremot tätheten hos den svenska och då främst den mellan och sydsvenska men även den sydnorska populationen har ökat betydligt de senaste åren. Att häckningar för första gången konstaterades i både Småland (2) och Blekinge (1) 2012 och inga häckningar alls i Norrland gör det särskilt intressant att följa lappugglans utveckling i Sverige. Önskvärt och särskilt betydelsefullt vore att så många lappugglor som möjligt, både häckande och kringströvande, ringmärks i framtiden i hela landet.

Observationerna i Norrbotten fram till mitten av 1940-talet är nästan uteslutande rapporterade från Pajala socken, Torne och Lule lappmark samt 1915 i Pite lappmark. 1945 omnämns lappugglan för första gången häckande i Norrbottens kustområde men inte förrän efter mitten av 1960-talet rapporterades flera häckningar där. Lappugglan var tydligen förbisedd i södra Norrbotten då man i såväl Tornedalen som Västerbotten påträffade flera häckningar under senare delen av 1950-talet.

Under de 100 åren från mitten av 1800-talet till mitten av 1900-talet beskrevs lappugglans uppträdande i norra Finland under sorkåren som ”invasioner” med ibland ”stor häckningsfrekvens i Finnmark”. Under tiden 1881-1907 förekom lappugglor i ”stort antal” och häckade vissa år i nordnorska Sør-Varanger och då främst i Pasvikdalen.

I Norrbotten borde invasionerna eller migrationsrörelserna ha uppmärksamats men det förekommer inga beskrivningar i litteraturen som tyder på detta. Däremot finns uppgifter om flera ”Lappuggleår” med påträffade häckningar i Västerbotten från tidigt 1900-tal till mitten av 1960-talet. Detta innebär att det även i södra Norrbotten bör ha funnits lokala och regionala förekomster av lappugglor även då. Det är dock inte givet hur uttrycket ”Lappuggleår” eller ”Invasion” skall tolkas. Lokala eller regionala ansamlingar av 2-3, ibland fler lappugglor innebär inte att ugglorna varit eller är i någon invasionsfas med avlägset ursprung. Min uppfattning är att dess ”invasioner” i huvudsak härstammar från en blandning av lokala och regionala delpopulationer även om en del individer naturligtvis kan ha sitt ursprung eller födelseort i andra trakter långt från observationsplatsen. Detta gäller såväl unga (1-2K) som gamla (2+) individer.

Ett stort antal lappugglor har ringmärkts i norra Sverige ända sedan 1960-talet. Många av dem har återfunnits döda men framför allt blivit kontrollerade en eller flera gånger genom åren. Återfynden och kontrollerna visar inte på några uttalade signifikanta emigrations- eller invasionstendenser hos lappugglorna om man bortser från de 2012 ovanligt många lappugglor som observerades i de södra delarna av landet. Dessa torde ha sin huvudsakliga härstamning från den under senare tid successivt uppbyggda mellan och sydsvenska populationen.

Gamla såväl som unga individer kan förflytta sig både korta och långa sträckor under ett eller en följd av år och migrera enskilt inom och mellan mindre eller större områden och regioner. Detta bör inte tolkas som emigration eller invasion om det inte sker samordnat i samlade grupper eller delar av lokala populationer och över långa avstånd. Strövtåg hos enskilda lappugglor förekommer ständigt både under goda och dåliga födobetingelser. Det finns många exempel på individer som varit mycket stationära under 10-17 år trots mellanliggande perioder med mycket dålig födotillgång. Å andra sidan har ringmärkta lappugglor påträffats mycket långt från födelseplatsen redan under sitt första levnadsår.

Att lappugglor exponerar sig och jagar på öppna marker har flera orsaker bl.a. att det är bättre förhållanden för födosök då ugglorna med både synen och hörseln kan lokalisera sina byten över större ytor. Detta gäller särskilt när bytestillgången är liten eller svårjagad framför allt vintertid då sorkarna håller sig dolda i sina gångar ofta under mer än halvmeter tjockt snötäcke. Under sådana betingelser och särskilt i samband med bottenår och låga antal hos bytesdjuren svälter och omkommer en del såväl stationära som migrerande lappugglor. Senare i mars-april då sorkarnas första parningsperiod är igång med tätare löpor på snön och revirmarkeringar med urin och spillning i de s.k. "lufthålen" i snön, oftast i gräs- och örtrika marker blir sorkarna mer lättjagade. Är bytestillgången god i skogen eller på fält i anslutning till skogsmarker jagar lappugglorna hellre där då skogen dessutom ger ugglorna närhet till och bättre skydd.

Mycket regn och genomblöta marker innan snön lägger sig för vintern medför att smågnagarstammarna i öppna och låglänta annars goda sorkmarker till stor del slås ut. Detta gör att lappugglorna hänvisas till att jaga inne i skogarna eller uppsöka andra områden med bättre förutsättningar att finna föda.

1960, 1970 och 1980 talen betraktar jag som den svenska lappugglepopulationens främsta utvecklingsperiod i de norrländska landskapen. Tidigt under vårvintrar med täta smågnagarstammar kunde man i Norrbotten och då främst i de mellersta och södra delarna höra 10-talet revirhållande lappugglehanar under ugglelyssnarterer ibland inom bara några km² i dåtida väl kända ugglemarker. De tidvis intensiva spelen var en följd av nyetableringar i områden med goda smågnagarbiotoper och jämfört med dagens situation mycket god tillgång på häckningsbiotoper och boplatser av duvhök, ormvråk, bivråk alltså normala och optimala häckningsplatser för lappugglorna. Under många år kunde man följa utvecklingen hos lappugglan genom avlyssning och inventering av områden med gammal skog och finna revir av lappugglans värdarter och därmed boplatser för lappugglorna.

Under 1980-talet och en bit in på 1990-talet pågick mindre nyetableringar och hög reproduktion inom flera områden från Pajala kommun i norr till Piteå kommun i söder men också i delar av Lule lappmark. I Västerbotten, Ångermanland, Medelpad och särskilt i Jämtland var reproduktionen tidvis mycket hög under 1990-talet och 2000-talets första decennium. Tyvärr var rapporter även då mycket fåtaliga från övriga landskap under goda sorkår.

I sammanhanget måste nämnas att tack vare områdesvis omfattande uppsättning och underhåll av konstgjorda boplatzformar under lång tid har de lokala och regionala populationerna i första hand i landskapet Norrbotten och Jämtland samt till viss del Västerbotten hållit en stabil och delvis hög nivå. Undantag finns och det gäller Pajala, Övertorneå och Överkalix kommuner där antalet observationer och häckningar har minskat dramatiskt, särskilt efter 2003.

De som byggt, underhållit och kontrollerat konstgjorda bon samt kontrollerat de allt färre duvhöks och vråkbona i Norrbottens norra och mellersta delar finner numera ingen eller bara någon enstaka häckning. Inom Norrbottens södra delar, den s.k. Fyrkanten (Bodens, Luleå, Piteå och Älvsbyns kommuner) påträffas förhållandevis många häckningar under goda sorkår. De allra flesta i konstgjorda boplatzformar som i många fall ersätter raserade rovfågelsbon. Här har lappugglan områdesvis helt försvunnit som häckande sedan slagugglor etablerat många revir tack vare mängder av uppsatta holkar även i tidigare mycket produktiva lappugglemarker.

I samtliga tidigare kända lappugglemarker i Norrbotten har huvuddelen av de kända häckningsbiotoperna och rovfågelbona förstörts vid avverkningar. I dessa områden kan inte lappugglor häcka bortsett från de platser där konstgjorda bon anordnats och underhållits i tillfälligt kvarlämnade äldre skogsbestånd. Tyvärr pågår ständigt slutavverkningar även av dessa skogrester och i några fall har de konstgjorda bona rivits ner. Detta gör att även konstgjorda bon får en mycket kort omloppstid och det är inte möjligt att hinna flytta eller bygga nya artefakter för lappugglorna.

Det tar oftast flera år innan lappugglor etablerar sig och häckar i konstgjorda bon då det inte är givet att de hittar eller uppsöker just dessa platser som också ska kunna erbjuda god tillgång på föda särskilt under sorkår.

Det är vanligt men ingen regel under goda sorkår att etablerade par av lappuggla och även slaguggla är mycket tystlåtna eller spelar lågmält och t.o.m. undviker att "svara" på härmning av deras revir- och locklåten. Det gäller även där populationen är förhållandevis tät. Eftersom individuella variationer förekommer är det inte alltid möjligt att förstå vad det är som vid varje tillfälle reglerar spelaktiviteten. I samband med nyetableringar är spelen under vårvintern mer frekvent än hos exempelvis året innan etablerade par. Spelaktiviteten kan alltså inte användas som ensam värdeomätare för en populations storlek eller status när det gäller lappugglor.

Med ledning av hittills kända fakta om lappugglans uppträdande och biologi menar jag att de sydligast observerade lappugglorna i huvudsak härrör från den häckande och särskilt under 1990 och början av 2000-talet expanderande populationen i södra Norrland, Svealand och senare även i sydöstra Norge. En del av de observerade lappugglorna är individer i rörelse med mer eller mindre tillfälliga stationära uppehåll och då helt slumpartat i både tid och rum. De är inte under någon samordnad invasionsfas. Däremot är det inbjudande att använda begreppet miljöflyktning då vi ständigt ser lappugglans förutsättningar för reproduktion i form av duvhökarnas och vråkarnas häckningshabitat helt raseras i samband med de omfattande avverkningarna av Norrlands äldre barrblandskogar. Röttskadade stammar av grov tall och lövträd som har förutsättningar att utvecklas till bostubbar för bl.a. slaguggla och lappuggla är till största delen utarmade i de norrländska produktionsskogarna.

Trots sin diet av nästan uteslutande smågnagare och näbbmöss har lappugglan inte undgått förföljelse ens i modern tid. Förföljelse genom jakt och rivning av rovfågelbon är inte lika vanligt som förr. Däremot är avverkningar av rovfåglars boplatser en regel, tyvärr nästan helt utan undantag.

16. LAPPUGGLAN OCH FAUNAVÅRDEN

Rovfåglars och ugglors boplatser och häckningsbiotoper har inget artanpassat eller generellt skydd i svensk lagstiftning därför har inte heller lappugglan någon skyddsstatus. Avverkning och/eller friställning av boträd, eliminering av bobiotoper och häckningsplatser för rovfåglar och ugglor, örnar delvis undantagna är en allmän företeelse inom skogsbruket.

Föreskrifter, påbud och rekommendationer som avser faunavård i skogsbruket är när det gäller fågelfaunan, däribland rovfåglar och ugglor så utformade att de vid eventuella försök av tillämpning helt förlorar sitt ekologiska värde. Dessutom är det ytterst sällsynt att skogsägare ens försöker att tillämpa funktionella metoder. Jag och mina kollegor i Norrbotten som ägnat flera decennier med att studera och följa olika rovfåglars och ugglors häckningar utveckling har sett hur fler än 500 rovfågelsbon har raserats vid avverkningar. När det gäller lappugglan som är helt beroende av skogslevande större rovfåglars risbon som underlag för häckningen skall häckningsmöjligheterna helt inriktas på skyddet och hänsynen till värdarnas behov för sin häckning. Att lappugglan kan använda ideellt byggda och underhållna konstgjorda boplatser får inte vara en ursäkt för att inte behöva vidta hänsyn vid naturliga boplatser. Uppsättning och långvariga underhåll av konstgjorda boplatser i olika former är förenat med stort engagemang och kostnader. Det är tidskrävande, har alltid utförts av ett fåtal ideellt verksamma och kräver onekligen speciella kunskaper. Tyvärr har flera av våra konstgjorda bon förstörts av markägaren.

Skogsägares frivilliga initiativ till faunavård och hänsyn till missgynnade och hotade arter förekommer inte eller är mycket sällsynt åtminstone här i norra Sverige. Därför bör samhället medverka till att höja skogsägares motivation till hänsyn genom sakkunnig rådgivning och ekonomisk ersättning t.ex. skatteavdrag eller andra förmåner vid åtgärder i faunavårdande eller fågelskyddande syfte i särskilda fall. Tillämpad faunahänsyn bör följas upp och dokumenteras bl.a. med avseende på effekterna av arbetet och för att skapa referenser och underlag för tillämpningar och utbildningar. Lappugglan må vara en symbol men är inte den art som hänsynen eller åtgärderna ska inriktas mot.

Boet byggdes 1978 men efter en ormvråkhäckning och 15 lappugglehäckningar förstörde tyvärr Bodens kommun den ovanligt väl använda häckningsplatsen som kalavverkades vårvintern 2011 samtidigt som ett lappugglepar förberedde sig på att häcka där. Kommunens skogsansvariga kände väl till boet från tidigare gallring av skogen. Händelsen är tyvärr en allmän regel inom hela skogsbruket åtminstone i Norrbottens län sedan början av 1980-talet.

Detta är åtminstone i Norrbotten och på skogsbolagens och större skogsägares marker ett typiskt provocerande och skamligt resultat av faunahänsyn vid större rovfåglars bon och häckningsplatser. Vanligast är ändå att boträden avverkas. Trots mängder av utbildningar och kurser i miljöhänsyn, naturskydd och faunavård är artinriktade fågelskyddsåtgärder mycket sällsynta. Någon gång förekommer det att enstaka träd tillfälligt lämnats i anslutning till ett boträd men de har sedan avverkats eller blåst omkull då de frilagda trädens rotsystem inte är utvecklade för att klara hårda vindar. Regelmässigt gör nederbörd och vindar att boet faller ner inom ett par år. De har i alla händelser ingen ekologisk uppgift.

Konstgjorda boplattformar av olika slag t.ex. lådor, dock med bättre dränering än de på bilderna har ersatt många avverkade rovfågelsbon. De kan vara bra och säkra boplatser förutsatt att de underhålls och sätts upp på platser där människor inte vistas eftersom lappugglan med kraft försvarar sina ungar.

17. LITTERATUR

Här förtecknas bara några exempel på litteratur, artiklar och notiser om lappugglan i Sverige. Fullständig litteraturförteckning finns i boken Nordanskogens vagabond, Lappugglan (Stefansson O. 1997) samt supplement till boken.

Berg T. 2010. Lappuglene kommer!. Vår Fuglefauna 33 (2010), nr.3.

Berg T., Solheim R., Wernberg T., & Østby E. 2011. Lappuglene kom! Vår Fuglefauna 34 (2011), nr. 3.

Berggren W & Wahlstedt J. 1977. Lappugglans (*Strix nebulosa*) läten. Vår Fågelvärld 36:243-249.

Carlberg T. 2012. Lappugglevår. – Fauna och Flora 107(2): 10-13.

Douhan B. 2013. Lappugglan – från storskog till slottspark. Fåglar i Uppland nr 1 2013.

Ekman S. 1922. Djurvärldens utbredningshistoria på skandinaviska halvön. Stockholm.

Fransson T., Österbom H. & Hall-Karlsson S. 2008. Svensk ringmärkningsatlas. *Swedish Bird Ringing Atlas*. Vol. 2. Stockholm.

Hedvall O. & Wahlstedt J. 1969. Ladrikets fåglar. Stockholm.

Holm B. 1971. Om fågelfaunan i Norrbottens län, Fåglar i Norrbotten. Norrbottens Natur nr 2 1970, s 96-98. Boden.

Höglund N. & Lansgren E. 1968. The Great Grey Owl and its prey in Sweden. Viltrevy vol. 5:363-421.

Lukasz Lawicki, Andrej V Abramčuk, Sergey V Domashevsky, Uku Paal, Roar Solheim, Tomasz Chodkiewich & Bartolomej Woźniak. 2013. Range extension of Great Grey Owl in Europé. Dutch Birding 35: 145-154, 2013.

Löwenhjelm C.G. 1844. Anteckningar i Zoologi under en resa i Norrland och Luleå Lappmark. Sommaren 1843. KVA handlingar 1843, s 385-411.

Mikkola H. 1981. Der Bartkauz. Die NeueBrehm-Bücherei 538. Wittenberg-Lutherstadt.

-----**1983.** Owls of Europe. Staffordshire England.

-----**2012.** Frühe Geschichte des Bartkauses in Kanada vs. Europa. Kauzbrief 20 (24) 2012. Arbeitsgemeinschaft Eulenschutz, Kornwestheim.

Mikkola H. & Sieradzki A. 2012. Early History of the Great Gray Owl in the New and Old World. Ontario Birds April 2012.

Ottosson, U., Ottvall, R., Elmberg, J., Green, M., Gustafsson, R., Haas, F., Holmqvist, N., Lindström, Å., Nilsson, L., Svensson, M., Svensson, S. & Tjernberg, M. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och förekomst. SOF, Halmstad.

Patomella K. 1981. Fågelobservationer inom Pajala kommun 1971-1981. Norrbottens Natur 37 nr 1, s 13-24.

Pullainen E. & Loisa K. 1977. Breeding biology and food of the Great Grey Owl (*Strix nebulosa*) in northeastern Finnish Forest Lapland. Aquilo Ser. Zool. 17:23-33.

Solheim R. 2009. Lappugla-en klimaflyktning på vei sydover? Vår Fuglefauna 32, nr 4 s 164-169.

-----**2010.** Kan lappugglor individbestämmas utan infångande och märkning? Vår Fågelvärld 69, nr 2 s 8-12.

Stefansson O. 1997. Nordanskogens vagabond. Lappugglan (*Strix nebulosa lapponica*). Boden.

-----**2001,2005, 2009 och 2013.** Fyra supplement till boken med samma titel finns på CD-rom och omfattar information om lappugglan i Sverige 1997-2012.

Anm.

I boken och de fyra supplementen finns förteckningar över litteratur och artiklar om lappugglan i Sverige, övriga Europa och Asien samt viss litteratur om lappugglan i Nordamerika.

Suopajarvi, P. & Suopajarvi, M. 1994. Lapinpöllön iän määrittäminen. (English summary: Ageing of Great Grey Owls) Linnut 29: 2/1994 27-30.

Sveriges Ornitologiska Förening (SOF) utger årligen sedan **1993** en fågelrapport "FÅGELÅRET" över bl.a. rapporterade fågelobservationer i Sverige.

T. Hipkiss, O. Stefansson and B. Hörnfeldt. 2008. Effect of cyclic and declining on great grey owls in boreal Sweden. Can.J.Zool. 86: 1426-1431 (2008). Published NRC Research Press Web site at cjz.nrc.ca on 5 December 2008. Canada.

Thunberg C P.1798. Underrättelse om någre Svenske Foglar. KVA nya handlingar för 1798, s 177-188.

Wahlstedt J. 1959. Uggloras spelvanor. Fauna och Flora 54:81-112.

-----**1969.** Jakt, matning och läten hos lappugla *Strix nebulosa*. Vår Fågelvärld 28:89-101.

-----**1969.** Lappugglan *Strix nebulosa* i Norrbottens kustland 1969. Vår Fågelvärld 28:256-257.

-----**1974.** Lappugglan *Strix nebulosa* i Sverige 1973. Vår Fågelvärld 33:132-139.

-----**1976.** Lappuggla, *Strix nebulosa* i Sverige 1974. Vår Fågelvärld 35:122-125.

40 år i "Lappugglans tjänst". Medaljen i handen denna gång: 9287138 Lappuggla 2+ hane, vikt 875g. Ronningen, Svartbyn Boden den 26 mars 2006 kl 18.30. Foto Anna-Märtha Stefansson

"Ehuru hon om vintern ej ströfvar vidt omkring, förekommer hon ibland i sydligare trakter" (Carlson A. 1894)